

32 · Danmarks fortsatte medlemskab af NATO 1965-1970

Danmark blev optaget i Atlantpagten i 1949 (fra 1950: NATO). Ifølge artikel 13 i „Den Nordatlantiske Traktat“ kunne „ethvert deltagerland“, efter at traktaten havde været „i kraft i 20 år“, træde ud af alliancen med ét års varsel.¹ I midten af 1960erne blev spørgsmålet, om Danmark skulle opsiges medlemskabet af NATO aktuelt. Nedenfor følges debatterne herom, sådan som de kom til udtryk i aviser, tidsskrifter, debatbøger, udredninger, videnskabelige fremstillinger, fjernsynet og i Folketinget. Skønt der var tale om et klart og veldefineret spørgsmål, blev debatterne omfattende. For det første forsøgte Sovjetunionen at spille på en latent modvilje mod NATO i den danske befolkning. For det andet blev de danske debatter ført parallelt med USA's krig i Vietnam (1964-1975), Frankrigs udtræden af NATO's integrerede militære samarbejde (1966), Sovjetunionens invasion af Tjekkoslaviet (1968) og begyndende drøftelser om etablering af en europæisk sikkerhedskonference. Endelige blev debatterne ført på tværs af skiftende danske regeringskonstellationer og en varierende parlamentarisk sammensætning på Christiansborg. Dermed blev der i realiteten tale om flere sammenhængende debatter om det danske alliancemedlemskab.

Fornyset debat (1965-1966)

Spørgsmålet om fortsat dansk alliancemedlemskab havde givet anledning til betydelig diskussion siden 1949. Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti havde konsekvent argumenteret for, at Danmark skulle være medlem af NATO. Det Radikale Venstre havde oprindeligt været modstander heraf, men med etableringen af Trekantsregeringen i 1957 havde partiet formelt accepteret, at sikkerhedspolitikken var baseret på NATO. Da partiet kom i opposition efter også at have deltaget i Kampmanns anden og Krags første regering (hhv. 1960-1962 og 1962-1964), gled det igen i retning af dets traditionelle neutralistiske standpunkt. Til venstre for midten havde DKP taget afstand fra NATO og det danske medlemskab heraf.² Ved folketingsvalget 15. november 1960 blev DKP stemt ud af Folketinget, men dermed mistede lan-

¹ Citeret efter artikel 13 i „Den Nordatlantiske Traktat“, optrykt i dansk oversættelse i *Dansk Udenrigspolitik 1948-1966. II Bilag*, Udenrigsministeriet, 1968, bilag 54, s. 106-109, her s. 108.

² Se hertil kap. 6-10 om den sikkerhedspolitiske debat 1945-1962. Om de radikales bevægelse i retning af partiets traditionelle standpunkt se „Landsmødeudtalelse om udenrigspolitikken“ samt K. Helveg Petersen, „Nye tanker om forsvarsordningen“, begge i *Fremsyn. Radikalt Månedssblad*, 1965, 2. årg., nr. 3, hhv. s. 2, 3.

dets ubetingede NATO-kritikere ikke parlamentarisk repræsentation, for ved samme valg opnåede det NATO-kritiske og neutralistisk orienterede Socialistisk Folkeparti 11 mandater.³

En første, væsentlig markering af, at spørgsmålet begyndte at blive aktuelt ses i februar 1965.⁴ På det tidspunkt stillede Poul Dam sammen med andre folketingsmedlemmer for Socialistisk Folkeparti forslag i Folketinget om, at der i henhold til Grundlovens paragraf 51 skulle nedsættes en kommission, der blandt andet skulle undersøge, „hvorvidt det tjener Danmarks interesser at fortsætte“ det danske alliancemedlemskab efter 1969.⁵ Ved forslaget 1. behandling i slutningen af marts forklarede Dam, at motivationen for forslaget var, at der hverken havde været en folkelig debat eller folkeafstemning, da Rigsdagen i 1949 havde truffet beslutning om, at Danmark skulle søge optagelse i Atlantpagten. I mellemtiden var der forløbet halvandet årti, og det måtte derfor være rimeligt, at spørgsmålet endelig blev genstand for „en så omfattende offentlig debat som muligt“. Lettere resigneret forklarede Dam dog, at Socialistisk Folkeparti, skønt det havde ønske herom, ikke havde „nogen drøm om at kunne ændre regeringens udenrigspolitik.“⁶ I Folketinget var der blot ét parti, der støttede forslaget. Det var Det Radikale Venstre.⁷ Tingets øvrige partier – Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti, Venstre og De Uafhængige – stillede sig afvisende.⁸ Mest markant i sin afvisning var udenrigsminister Per Hækkerup, der advarede imod at gøre alliancemedlemskabet til genstand for en bred folkelig debat, da visse aspekter af alliancemedlemskabet ville berøre „andre landes interesser.“ Hækkerup så derfor helst, at de fortsatte drøftelser om spørgsmålet fandt sted i Udenrigspolitisk Nævn.⁹

³ Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945* (Danmarks historie, bd. 8), 1990, s. 476.

⁴ For en tidligere tematisering af spørgsmålet se journalist og forfatter Sven Skovmands artikel „Har NATO nogen berettigelse“, *Højskolebladet*, 89. årg., nr. 35, 4. september 1964, hvor forfatteren i tråd med de radikales politiske linje opfordrede danske politikere til at arbejde for en international udvikling, der ville gøre NATO overflødig.

⁵ Se hertil „Forslag til folketingsbeslutning om nedsættelse af en kommission i henhold til grundlovens § 51“, *Folketingsårbog 1964-65*, 1965, s. 602-5. Forslag stillet af Poul Dam, Aksel Larsen, Morten Lange og Skræppenborg-Nielsen. § 51 i Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1953 lyder: „Folketinget kan nedsætte kommissioner af sine medlemmer til at undersøge almen vigtige sager. Kommissionerne er berettigede til at fordrø skriftlige eller mundtlige oplysninger såvel af private borgere som af offentlige myndigheder“. Socialistisk Folkeparti havde allerede under folketingsvalgkampen i 1964 agiteret for, at dette valg burde gøres til en afstemning for eller imod dansk medlemskab af NATO. „SFs Valgmanifest“ (forside), *SF-Bladet*, nr. 34, 6. årg., 3. september 1964.

⁶ Poul Dam, „1. beh. af f.t. beslut. i henh. t. grundlovens §51“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1964-65*, 27. marts 1965, sp. 4180-4181.

⁷ K. Helveg Petersen, „1. beh. af f.t. beslut. i henh. t. grundlovens §51“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1964-65*, 27. marts 1965, sp. 4183-4184, 4188, 4189.

⁸ Jf. indlæg af Frode Jacobsen (S), Per Federspiel (V), Erik Kragh (KF) og Rimstad (Uafh.), „1. beh. af f.t. beslut. i henh. t. grundlovens §51“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1964-65*, 27. marts 1965, hhv. sp. 4181-4183, 4183, 4183, 4184-4185.

⁹ Per Hækkerup, „1. beh. af f.t. beslut. i henh. t. grundlovens §51“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1964-65*, 27. marts 1965, sp. 4185.

I de følgende måneder var der ikke megen debat om spørgsmålet. Hverken politikere eller presse ytrede sig nævneværdigt herom.¹⁰ Det betød dog ikke, at det var glemt. Tværtimod begyndte partierne i deres medlemsblade at varme op til en debat. Eksempelvis bragte de konservatives „Vor Tid“ i april 1965 – 20 år efter befrielsen – en mindre lederartikel med et budskab om, at fraværet af en „sikkerhedspagt“ i 1930ernes Europa havde været årsagen til at Hitlers udenrigspolitiske råderum op til Anden Verdenskrig. Ifølge artiklen måtte NATO opfattes som „symbolet på, at det kan nytte at have et forsvar...“, for det var netop den atlantiske alliance, der havde forhindret kommunismen i at trænge ind i Vesteuropa.¹¹ Lederartiklen var dog blot begyndelsen, for gennem de følgende måneder bragte „Vor Tid“ flere helsidesartikler om såvel NATO som om behovet for og værdien af det danske alliancemedlemskab.¹²

Også i det socialdemokratiske „Verdens Gang“ blev spørgsmålet tematiseret. Partiets *enfant terrible* Frode Jakobsen skrev i december 1965, at det om få år ville blive aktuelt at tage stilling til Danmarks alliancehold. Ifølge Jakobsen var der ikke noget alternativ til NATO efter 1969. Det danske alliancemedlemskab måtte dog ikke betyde en indskrænkning af Danmarks frihed, idet formålet med NATO var at sikre friheden og demokratiet. Dermed angav han, at selv om Danmark burde forblive i alliancen, var det vigtigt, at Danmark havde mulighed for at føre sin egen politik inden for det atlantiske samarbejde.¹³ Frode Jakobsens synspunkt var formentlig præget af USA's krigsførelse i Vietnam. Blot et par måneder forinden havde han i „Politiken“ omtalt krigen som „den største fare“, blandt andet fordi krigen risikerede „at grave kløften af mistillid til de hvide hos Asiens og Afrikas folk dybere“.¹⁴

Udenlandske forsøg på holdningspåvirkning (1965)

Under den gryende NATO-debat i partibladerne dukkede forsøg på påvirkning fra udlandet op. Fra Sovjetunionens side forsøgte man at få Danmark ud af NATO og etableret en neutral nordisk zone. Det var ikke et nyt budskab, men det blev fremført med øget frekvens fra midten af 1960'erne.¹⁵ DKP

¹⁰ Se dog Erling Bjøls artikel „NATO i 69“, bragt i *Politiken*, 30. maj 1965, hvor Bjøl anbefalede danskerne at reflektere over det fortsatte alliancemedlemskab. Jf. Erling Bjøl, *Fra magtens korridorer. Erindringer fra 60'erne, 70'erne & 80'erne*, 1994, s. 117.

¹¹ „Læren fra 9. april“ (leder), *Vor Tid*, 21. årg., nr. 14, 14. april 1965.

¹² P. A. Hedegaard-Poulsen, „Pagten, der reddede Vesteuropa“, *Vor Tid*, 21. årg., nr. 18, 19. maj 1965; samme, „NATO's store resultater i 16 år“, *Vor Tid*, 21. årg., nr. 21, 16. juni 1965; samme, „Alliancepolitik eller kaos“, *Vor Tid*, 21. årg., nr. 22, 23. juni 1965; Erik Kragh, „Den storpolitiske baggrund for dansk forsvarspolitik“, *Vor Tid*, 21. årg., nr. 37, 20. oktober 1965.

¹³ Frode Jakobsen, „Danmark og NATO efter 1969“, *Verdens Gang*, 10. december 1965, s. 296-301.

¹⁴ Frode Jakobsen i *Politiken* 28. oktober 1965. Citeret efter Sven Ove Gade, *Frode Jakobsen. En biograf*, 2004, s. 437.

¹⁵ Jf. kap. 57.

gjorde i forlængelse heraf, hvad det kunne for at fremme det sovjetiske mål. På partiets 22. kongres i 1965 opfordrede partiformand Knud Jespersen til dansk udmeldelse af NATO:

„I dag har vi endog den amerikanske politiker George Kennans ord for, at alle begrundelser for NATO's oprettelse var frit opfundet og fabrikeret af det amerikanske krigsministerium i „Pentagon“ og savner ethvert politisk vurderings dækning. Det er tid nu til at overgå til en fri og selvstændig dansk udenrigspolitik.“¹⁶

Hverken DKP's eller Sovjetunionens pres påvirkede øjensynligt regeringens holdning til alliancemedlemskabet. I sin åbningstale til Folketinget i oktober 1965 anførte statsminister Jens Otto Krag, at det danske medlemskab af NATO „uforandret“ var „et betydningsfuldt led i dansk udenrigspolitik.“ Desuden forklarede han, at alliancen udøvede „en stabiliserende virkning i det atlantiske område og i verden som helhed.“¹⁷ Talen blev støttet af oppositionens højre side – Venstre, Liberalt Centrum, De Uafhængige og Det Konservative Folkeparti – medens Socialistisk Folkeparti og Det Radikale Venstre var i opposition hertil. Hvad angik udtalelserne fra Venstre og Det Konservative Folkeparti, var der en vigtig nuanceforskel. Således forklarede formanden for Venstres folketingsgruppe Poul Hartling, at hans parti var af den opfattelse, at det var et „naturligt“ udgangspunkt for de kommende overvejelser, at Danmark „fortsat“ skulle være „partner i et bredt atlantisk alliance-system“. Samtidig var det dog Venstres opfattelse, at danskerne med „åbent sind“ måtte „studere de tanker og analyser“, der måtte komme frem om spørgsmålet i de efterfølgende år.¹⁸ De konservatives Poul Møller var mere kontant i sine formuleringer, idet han pegede på, at NATO havde haft en stabiliserende funktion i verdenspolitikken, og at man ikke ville være kommet så langt med afspændingsbestræbelserne, som tilfældet var, hvis det ikke havde været for NATO. Overhovedet mente de konservative, at den tendens „der for tiden gør sig så stærkt gældende i visse kredse til absolut at ville finde en afløsning for NATO“ overså, at sammenhold og solidaritet i den vestlige verden var en forudsætning for fredens opretholdelse. Poul Møller anbefalede samtlige danske partier at medvirke til at „finde frem til løsninger, som gør det muligt at bevare NATOs forsvarssystem“.¹⁹

For Det Radikale Venstre tog Hilmar Baunsgaard afstand fra det, som han betragtede som regeringens og højreoppositionens meget doktrinære sym-

¹⁶ Knud Jespersen, „Nye perspektiver for Danmark“, *Tiden*, 26. årg., nr. 6-7, 1965, s. 211-25, citeret s. 221.

¹⁷ Statsministeren (J. O. Krag), „Folketingets åbning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1965-66*, 5. oktober 1966, sp. 3-23, citeret sp. 19-22.

¹⁸ Poul Hartling, „Folketingets åbning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1965-66*, 19. oktober 1966, sp. 105-20, citeret sp. 107.

¹⁹ Poul Møller, „Folketingets åbning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1965-66*, 19. oktober 1966, sp. 120-47, citeret sp. 126.

pati for det danske alliancemedlemskab. Baunsgaard anførte, at hans parti „for lang tid siden“ havde „rejst kravet om, at alle forudsætninger, der knytter sig til vort medlemskab af Atlantpagten, taget op til en nærmere vurdering i god tid før 1969.“²⁰ Angiveligt havde tingets øvrige partier dog „anset det for utidigt“ af Det Radikale Venstre „overhovedet at rejse spørgsmålet om en vurdering af dyberegående og mere langvarig karakter.“ Baunsgaard understregede, at Det Radikale Venstre ikke havde taget endeligt stilling til spørgsmålet, men partiet ønskede undersøgt, om et fortsat medlemskab af NATO var en farbar vej for Danmark efter 1969. Et af de argumenter, Baunsgaard tog i anvendelse, var, at den danske alliancebeslutning i 1949 var blevet truffet uden en folkelig debat, og uden at beslutningen var blevet grundigt „undersøgt og overvejet.“²¹

Ikke overraskende havde Aksel Larsen og med ham Socialistisk Folkeparti en tilsvarende opfattelse. Imidlertid fremgik det eksplicit af Aksel Larsens indlæg – også mere eksplicit end i Baunsgaards – at et nordisk forsvarsarrangement var at foretrække frem for NATO-medlemskabet. Aksel Larsen forklarede, at „Danmark ikke alene folkeligt, kulturelt og historisk hører sammen med Norden, men også at et udvidet nordisk samarbejde vil være til fordel såvel for Danmark som for de øvrige nordiske lande. Jeg er aldeles sikker på, at i udenrigspolitisk og i sikkerhedspolitisk henseende bør vi absolut orientere os mod Norden.“ Desuden anførte han, at der allerede var uofficielle samtaler i gang herom i Norge og i Sverige.²²

Ganske som i foråret 1965 gjorde Per Hækkerup i den efterfølgende debat en indsats for at modarbejde de neutralistiske tendenser i tinget. Han forklarede i flere indlæg, at regeringen og Socialdemokratiet var af den opfattelse, at spørgsmålet om det danske alliancemedlemskab efter 1969 måtte ses i lyset af, hvorledes situationen aftegnede sig på det tidspunkt: „Intet menneske, tror jeg, vil kunne stå frem og fortælle os med usvigelig sikkerhed, hvordan den udenrigspolitiske situation ser ud i 1968, 1969 og 1970“. Hvad angik ønsket om en ekspertundersøgelse af vilkårene for fremtidens danske alliance-

²⁰ Allerede i foråret 1964 havde folketingsmand Helge Larsen i det radikale blad „FremSyn“ argumenteret for, at Danmark burde arbejde for en international udvikling, hvor NATO og Warszawa-pagten blev gjort overflødige; jf. „Nato-traktaten og Gomulka-plan“ (leder, sign. H.L.), *FremSyn*, 1. årg., nr. 4, 1964, s. 14. Og på de radikales landsmøde i sommeren 1964 havde partiet besluttet, at det ville kræve, at medlemskabet ikke blev videreført „uden at befolkningen er spurgt“. Citeret efter „Landsmødeudtalelser om:“, *FremSyn*, 1. årg., nr. 6, 1964, s. 6. I januar 1966 havde K. Helveg Petersen direkte ytret ønske om en undersøgelse om Danmarks sikkerhedspolitiske problemer. „Heri maa blandt andet indgaa alle forhold, der knytter sig til vort medlemskab af Nato samt til en løsning på nordisk basis“, skrev han; jf. K. Helveg Petersen, „NATO og Nordisk Forsvarsforbund“, *Skive Folkeblad*, 18. januar 1966.

²¹ Hilmar Baunsgaard, „Folketingets åbning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1965-66*, 19. oktober 1966, sp. 147-70, citeret sp. 167.

²² Aksel Larsen, „Folketingets åbning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1965-66*, 19. oktober 1966, sp. 171-90, citeret sp. 175; jf. sp. 174.

politik udtalte Hækkerup, at regeringen ikke havde noget imod en sådan undersøgelse, men

„formuleringen af politikken på dette område kan ikke, må ikke og skal ikke blive videnskabsmændenes sag. I hele den måde hvorpå problemet er opstået i den allerseneste tid, ser man klart og tydeligt en sammenblanding af politiske hensigter og videnskabelige hensigter, og jeg synes, at det ærede medlem hr. Baunsgaard ikke selv er fri for at gøre sig skyldig i denne sammenblanding, når det ærede medlem af sin undersøgelse både af NATO og af vilkårene for sammenbruddet af de nordiske forhandlinger i 1948-49 på forhånd drager den konklusion, at nu bliver planerne og tanker om et nordisk forsvarsforbund realistiske igen.“²³

Ifølge Hækkerup måtte man lade videnskabsfolkene gøre det, som de var gode til, det vil sige at analysere, medens politikerne skulle gøre det, som de var valgt til, nemlig at formulere politik. Hvad angik Aksel Larsens udtalelse om, at der pågik uofficielle undersøgelser i Norge og Sverige om muligheden af at etablere en nordisk forsvarspagt, så kendte regeringen ikke noget hertil. Heller ikke den norske og den svenske regering kendte noget til sådanne drøftelser. Det eneste korrekte i Aksel Larsens påstand var, at den svenske regering havde søsat en „historisk undersøgelse af begivenhedsforløbet i de nordiske forhandlinger i 1948-49“.²⁴ Hækkerups afvisende holdning til dansk udmeldelse af NATO svarede til det synspunkt, han havde fremlagt i den folkeoplysende bog „Danmarks Udenrigspolitik“ fra 1965: „Hvis NATO-rammen skulle falde bort, ville konsekvensen for os blive, at vi blev mere afhængige end nu af de magter, der militært behersker Østersøkysten. Historien lærer os, at Danmark kun vanskeligt kan unddrage sig et afhængighedsforhold til den stærkeste Østersømagt. Uden NATO vil vi blive en brik i et muligvis farligt spil mellem Tyskland og Sovjetunionen.“²⁵ Danmark skulle forblive i NATO.

Den internationale udvikling (1966)

Hvor kritikerne af alliancemedlemskabet gennem 1965 havde vanskeligt ved at opnå lydhørhed i debatten, så indtraf der i begyndelsen af 1966 en begiven-

²³ Per Hækkerup, „Folketingets åbning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1965-66*, 19. oktober 1966, sp. 279-92, citeret sp. 287.

²⁴ Sst., citeret sp. 288.

²⁵ Per Hækkerup, *Danmarks Udenrigspolitik*, 1965, citeret s. 111. Det er i litteraturen anført, at det var Udenrigsministeriets embedsmænd, der skrev Hækkerups bog; Kristine K.N. Midtgaard, *Småstatens offensive magt- og sikkerhedsstrategi. En analyse af FN-politikkens status og rolle i dansk sikkerhedspolitik 1949-65*, 2003, s. 3 (note 2); Nikolaj Bøgh, *Hækkerup*, 2003, s. 171-72. Der er dog næppe tvivl om, som det også er opfattelsen i de to ovennævnte værker, at det var Hækkerups synspunkter, der kom til udtryk i bogen.

hed, der gav dem opmærksomhed. Som reaktion på USA's stigende indflydelse i Vesteuropa og USA's politik i Asien bekendtgjorde den franske præsident Charles de Gaulle 10. marts 1966, at Frankrig ville forlade NATO's integrerede militære samarbejde. De Gaulles udtalelse var ventet.²⁶ Siden begyndelsen af 1960'erne havde Frankrig fjernet flere af sine skibe fra NATO's flåde i Middelhavet, og op til udtalelsen havde Frankrig trukket sig ud af den sydøstasiatiske forsvarspagt SEATO. I Danmark gav Frankrigs udtræden af NATO's integrerede samarbejde partierne anledning til at markere deres standpunkter til det danske medlemskab.

Forsvarsminister Victor Gram udtalte 14. marts 1966 i et interview i den finske radio, at den varslede franske udmelding af NATO's integrerede militære samarbejde ikke ville få konsekvenser for Danmarks NATO-medlemskab. Grams argument var, at et nordisk forsvarsforbund ikke kunne gøre det ud for NATO.²⁷ Udtalelsen må ses som en reaktion på og tilbagevisning af de ovenfor anførte sovjetiske forsøg på at få gjort Norden til et alliancefrit område.²⁸

Socialistisk Folkeparti stillede 31. marts 1966 forslag om nedsættelse af en parlamentarisk kommission, der skulle undersøge, hvorvidt Danmark skulle forblive i NATO efter 1969.²⁹ Forslaget blev forkastet i september samme år. I stedet blev der nedsat et folketingsudvalg, der skulle underkaste spørgsmålet yderligere overvejelse.³⁰

Jens Otto Krag skrev 5. maj 1966 en meget opsigtvækkende artikel i „Information“. Krag indledte artiklen således: „Da NATO blev dannet i 1949, blev det under andre forudsætninger end de nuværende“.³¹ Artiklen kunne opfattes som udtryk for en afmålt holdning til alliancemedlemskabet, men det vil næppe være en rimelig tolkning. Det som Krag med sin artikel antydede, udtrykte han klart i en tale i den vesttyske by Aachen et par uger senere. Her forklarede han: „Jeg er overbevist om, at NATO's eksistens er en af de mest fundamentale forudsætninger for den afspænding, vi har set mellem Øst og Vest. Hermed er imidlertid ikke sagt, at der ikke kan være grund til nærmere at overveje, hvordan den udvikling, der har fundet sted, kan afspejles i NATO's politiske målsætninger.“³² Krag lagde i såvel den danske presse som i internationale forsamlinger op til, at NATO ikke blot skulle fungere som en forsvarsalliance i traditionel forstand, men også som et redskab i de igangværende afspændingspolitiske bestræbelser mellem Øst og Vest (mere herom nedenfor).

²⁶ Eksempelvis Niels J. Haagerup, „Danmark – Norden og NATO“, *Fremtiden*, 20. årg. nr. 9, november 1965, s. 5-6.

²⁷ *Avisårbogen 1966*, s. 43.

²⁸ Bent Jensen, *Tryk og tilpasning*, s. 106-107.

²⁹ Forslaget kom til forhandling 31. marts 1966. Gengivet i *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1965-66*, sp. 4672-4691 jf. *Folketingsårbog 1965-66*, 1966, s. 572-75.

³⁰ „Udvalgsarbejde om vort NATO-forhold“, *Information*, 1. september 1966.

³¹ Jens Otto Krag, „Nye opgaver for NATO bør overvejes i dag“, *Information*, 5. maj 1965.

³² Citeret efter Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag 1962-1978*, 2002, s. 286.

Ifølge „Information“ var Krag's initiativ et forsøg på at bevare enheden i NATO, efter at Frankrig havde erklæret, at det ønskede at træde ud af NATO's integrerede militære samarbejde.³³

Det Radikale Venstre vedtog på partiets landsmøde i maj 1966 en resolution, hvoraf det fremgik, at partiet ønskede en folkeafstemning om fortsat dansk medlemskab af NATO.³⁴ Med dette krav var de radikale i pagt med knap halvdelen af den danske befolkning. En samtidig Gallup-undersøgelse viste kort efter, at et relativt flertal på 42 pct. af den danske befolkning i sommeren 1966 var enig i kravet. Et mindretal på 17 pct. var modstander af en folkeafstemning, medens 41 pct. af de adspurgte ikke vidste, hvad de skulle svare.³⁵

Endelig offentliggjorde Ole Bjørn Kraft i juni 1966 en kronik, hvor han i direkte polemik mod Det Radikale Venstre anførte, at en „opløsning af NATO ville være et tilbagefald til førkrigstidens splittelse og svage Europa“.³⁶

Udenomsparlamentarisk pres og Socialdemokratiets samarbejde med SF (1965-1968)

Folketingsvalget 22. november 1966 blev udskrevet på spørgsmålet om indførelse af kildeskatten.³⁷ Selvom venstrefløjten søgte at inddrage udenrigs- og sikkerhedspolitikken, herunder Danmarks alliancemedlemskab, i valgkampen spillede disse ikke nogen større rolle i debatterne.³⁸ Valget førte til en eksempelvis parlamentarisk situation. Ganske vist mistede Socialdemokratiet 7 mandater, men alligevel opstod der for første gang i danmarkshistorien et socialistisk flertal, idet Socialistisk Folkeparti fordoblede sit mandattal til 20. Sammenlagt havde de to partier 89 mandater foruden et nordatlantisk mandat, der tilsluttede sig Socialdemokratiet; det vil sige absolut flertal.³⁹ Umiddelbart efter, at valgets resultat stod klart, blev der indledt forhandlinger om en regering bestående af Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti. Efter fire dages forhandlinger erklærede Aksel Larsen, at Socialistisk Folkeparti

³³ „Krag's nye NATO-kurs“ (leder, sign. e.l.), *Information*, 7.8. maj 1966.

³⁴ „Fællesmarkedet og vælgernes stilling“, *Politiken*, 8. maj 1966.

³⁵ Ugens Gallup nr. 25, 1966, „Danmark og NATO“; http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1966_25.pdf. Offentliggjort 10. juli 1966. Set 16. september 2004.

³⁶ Ole Bjørn Kraft, „Hvis NATO blev ophævet“ (kronik), *Aarhus Stiftstidende*, 10. juni 1966. Ole Bjørn Kraft gentog det synspunkt adskillige gange de følgende år, jf. eksempelvis „Nato må fortsætte“, *Aktuelt*, 22. juli 1968.

³⁷ Se her til K.B. Andersen, „J.O. Krag's regeringsår og oppositionsårene 1962-71“, i J.O. Krag og K.B. Andersen, *Kamp og fornyelse. Socialdemokratiets indsats i dansk politik 1955-71*, 1971, s. 321-23; Tage Kaarsted, *Dansk politik i 1960'erne. Taktik og strategi*, s. 52.

³⁸ Niels Jørgen Haagerup, „Vor aktive udenrigspolitik“, *Fremtiden*, 21. årg., nr. 10, december 1966, s. 5-13, her s. 5; samme, „Valget og udenrigspolitikken“, *Fremtiden*, 21. årg., november 1966, s. 5.

³⁹ Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945*, s. 476.

ikke ønskede at gå i regering med Socialdemokratiet, da sidstnævnte afviste en reduktion af forsvarsbudgettet på 30 pct. over de følgende tre år. Desuden var der uoverensstemmelser om boligpolitikken.⁴⁰ Krag etablerede derfor en socialdemokratisk mindretalsregering. Ved den lejlighed overtog Krag frem til 1. oktober 1967 embedet som udenrigsminister, således at han bestred såvel stats- som udenrigsministerembedet. Per Hækkerup blev i stedet udnævnt til politisk ordfører og formand for den socialdemokratiske folketingsgruppe.

„Politisk Revy“ og „SF Bladet“

Allerede ved Folketingets åbning i første uge af december 1966 slog stats- og udenrigsminister Krag fra Folketingets talerstol fast, hvori regeringens sikkerhedspolitik bestod: „Danmarks udenrigspolitik, sikkerhedspolitik og markeds- politik er uændret“.⁴¹ Med den formulering søgte Krag formentlig at mane enhver uro over Socialistisk Folkepartis potentielle indflydelse på den nye regerings politik i jorden.

I de følgende måneder og år blev sikkerhedspolitikken indirekte tematiseret gennem en stadig mere intens debat om problemstillinger, der havde forbindelse med Danmarks allierede og disses ageren i international politik. Med artikler om sådanne forhold forsøgte en del af den politiske venstrefløj og det udenomsparlamentariske miljø at kaste et negativt skær over Danmarks medlemskab af NATO. Den del af debatten fandt sted i venstreorienterede tidsskrifter. Et hovedspørgsmål var Vietnam-krigen. Gennem en år-række blev denne taget op i næsten hvert eneste nummer af Socialistisk Folkepartis medlemsblad „SF Bladet“. Et fællestræk ved artiklerne og annoncerne i „SF Bladet“ var et budskab om, at Danmark burde vise solidaritet med den vietnamesiske befolkning og tage afstand fra den amerikanske krigsførelse.⁴²

Det var også linjen i det venstreorienterede 14-dagesblad „Politisk Revy“. Fra 1965-1966 og de følgende år bragte dette magasin utallige artikler om Vietnamkrigen. Artiklerne i „Politisk Revy“ var meget insisterende og fordømmende i deres karakteristik af USA's Vietnampolitik. „Politisk Revy“ bragte ikke blot meget kritiske artikler om den amerikanske krigsførelse. Det offentliggjorde også talrige fotografier af sønderlemmede kroppe samt beretninger

⁴⁰ Tage Kaarsted, *Dansk politik i 1960erne*, s. 55.

⁴¹ Stats- og udenrigsministeren (J. O. Krag), „Erklæring af stats- og udenrigsministeren“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1966-67*, 6. december 1966, sp. 4-6, citeret sp. 6.

⁴² Se til eksempel Carl Scharnberg, „Uden nåde. Sandheden om Vietnam“, *SF Bladet*, 7. årg. nr. 83, december 1966, s. 4-5; „Bomber over Nordvietnam“, *SF Bladet*, nr. 2, januar 1967, s. 5. „Flyvende ligkister skal fortsat overflyve Danmark“ (forsideartikel), *SF Bladet*, 8. årg., nr. 3, 11. januar 1967; „De fører krig mod folket“, *SF Bladet*, 8. årg., nr. 4, 14. januar 1967, s. 6-7. For et eksempel på en annonce se „Også De har et ansvar“ (Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed), *SF Bladet*, 7. årg. nr. 83, december 1966, s. 5.

af mere teknisk karakter om, hvilke våbentyper der blev benyttet i krigen.⁴³ Det var stærke beretninger, og det var stærke billeder, der gjorde indtryk på læserne. I forlængelse heraf berettede tidsskriftet også udførligt om Russell-tribunalets kritik af den amerikanske krig, og „Politisk Revy“ var mediet, hvor der blev stillet nådesløst skarpt på raceproblemer og afroamerikanernes rettigheder i USA.⁴⁴ I artiklerne blev USA fremstillet som et verdensimperialistisk land, der dagligt forbrød sig mod Genèvekonventionen, og hvor den hvide overklasse reelt praktiserede apartheid over for den sorte underklasse.⁴⁵ Endelig fokuserede tidsskriftet på blandt andet britiske og franske krige i den tredje verden; navnlig i Afrika.⁴⁶ Dermed tegnede „Politisk Revy“ et meget kritisk billede af både USA og NATO men også af flere NATO-landes imperialistiske politikker. I den forstand var der en tendens til, at „Politisk Revy“ udstrakte kritikken af den amerikanske Vietnampolitik til en generel kritik af USA.

Artiklerne i „SF Bladet“ og „Politisk Revy“ behandlede temaer, der blev opfattet som væsentlige i samtiden. I 1966 viste en Gallup-undersøgelse, at 51 pct. af de adspurgte var modstandere af den amerikanske Vietnam-politik, medens over halvdelen af de adspurgte frygtede, at den amerikanske krig ville få konsekvenser for verdensfreden.⁴⁷ Tilsvarende var kampen for borgerrettigheder i USA et tema, som mange i samtiden betragtede med sympati. Herom vidner samtidige amerikanske forsøg på at overbevise danskerne om, at afroamerikanerne fik stadigt bedre forhold i USA.⁴⁸ Og det er hævet over enhver tvivl, at kampen for koloniernes frigørelse var noget, som mange på den politiske venstrefløj engagerede sig i, fordi de fandt emnet vigtigt i sig selv.

⁴³ Jf. eksempelvis Ulrich Horst Petersen, „Magtpolitikken og de magtesløse“, *Politisk Revy*, nr. 71, 4. årg., januar 1967, s. 13-14; Ellen Bruun, „Den ublodige død“, *Politisk Revy*, nr. 74, 4. årg., marts 1967, s. 2-4; Lelio Basso, „Hvorfor Vietnam vil vinde krigen“, *Politisk Revy*, nr. 77, 4. årg., april 1967, s. 2-4; jf. Ebbe Kløvedal Reich, *Efter krigen – før freden. Tolv Mands-Minde-foredrag*, 2004, s. 71.

⁴⁴ Efter en høring i Stockholm i maj 1967, afholdt Tribunallet en høring i Roskilde i november samme år. Oprindeligt havde den danske regering forsøgt at forhindre afholdelsen af høringen, men efter pres fra blandt andre Ebbe Reich, der på det tidspunkt var i redaktionen af „Politisk Revy“, lykkedes det alligevel at gennemføre den; jf. Ebbe Kløvedal Reich, *Efter krigen – før freden*, s. 68-74.

⁴⁵ Jf. eksempelvis Stokeley Carmichael, „Black Power“, *Politisk Revy*, nr. 81, 4. årg., juli 1967, s. 13; „Patrick-X“, *Politisk Revy*, nr. 83, 4. årg., august 1967, s. 8-9; Jacques Hersh, „White Power – historisk belyst“, *Politisk Revy*, nr. 85, 5. årg., september 1967, s. 5-6; „Ikke en reformistisk bevægelse“, *Politisk Revy*, 5. årg., oktober 1967, s. 4; Bente Hansen, „USA er overalt. Interview med Stokeley Carmichael“, *Politisk Revy*, nr. 91, 5. årg., december 1967, s. 2.

⁴⁶ Jf. eksempelvis Ellen Bruun og Ebbe Reich, „Verdens konflikter i 1967“, *Politisk Revy*, nr. 70, 4. årg., januar 1967.

⁴⁷ Ugens Gallup, „Øget modvilje med U.S.A.'s Vietnam-politik. Og øget frygt for risikoen“, http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1966_10.pdf. Offentliggjort 20. marts 1966. Set 24. september 2004.

⁴⁸ I perioden fra april 1955 til oktober 1964 udgav den amerikanske ambassade bladet *Labor-Nyt. Fra det amerikanske produktionsliv*. Bladet var henvendt til den danske fagbevægelse. I bladet blev der tegnet et billede af, at den amerikanske arbejderbevægelse opnåede stadigt bedre vilkår. Afroamerikanernes forhold blev ofte tematiseret, og det efterlod indtryk var, at amerikanske myndigheder behandlede dem godt og at den sorte del af befolkningens vilkår blev forbedret.

Men det er lige så vigtigt at understrege, at de mange artikler, der kastede et negativt lys over aspekter af amerikansk, men også britisk og fransk udenrigspolitik, også havde en instrumentel karakter i agitationen mod det danske medlemskab af NATO.

„Politisk Revy“ havde gennem 1966 og 1967 offentliggjort flere artikler om Danmarks forhold til NATO. Blandt andet havde tidsskriftet op til folketingsvalget i 1966 uden held forsøgt at gøre spørgsmålet til et af valgets hovedtemaer.⁴⁹ I de følgende år offentliggjorde bladet flere artikler, der tematiserede alliancemedlemskabet. Men heller ikke disse artikler havde den ønskede virkning. Danskerne tog ikke i stigende grad afstand fra alliancemedlemskabet. Ifølge en artikel fra 1968 havde de fejlslagne kampagner været en af årsagerne til, at bladet i stigende grad satte kritisk fokus på de sider af amerikansk udenrigspolitik, der kunne vække anstød i befolkningen.⁵⁰ På et møde om venstresocialisme på Ryslinge Højskole i sommeren 1968 bekræftede Ebbe Reich, der sad i „Politisk Revys“ redaktion, at der for ham – og man må antage også for „Politisk Revy“ – var en sammenhæng mellem de kritiske artikler og ønsket om, at Danmark trådte ud af NATO:

„De fleste af os vil dog foretrække en hvilken som helst form for neutralitet frem for NATO, men for os må det væsentligste dog være at afsløre NATO, nu vi er der, og for at komme ud af NATO.“⁵¹

Ellen Bruun, der også var i redaktionen af „Politisk Revy“, udtalte under samme debat, at udgangspunktet for en meningsfuld debat om dansk sikkerhedspolitik måtte være at finde ud af, „hvad det er vi skal forsvare os imod“.⁵²

Debatterne berørte indirekte Danmarks alliancemedlemskab. Selv om Danmark hverken havde indflydelse på USA's, Frankrigs eller Storbritanniens udenrigspolitik eller disse landes interne forhold, pådrog man sig – ifølge kritikerne – et politisk og moralsk medansvar i kraft af NATO-medlemskabet.

Det er vanskeligt at svare på, om og i givet fald hvilken betydning sådanne kampagner havde for danskernes syn på alliancemedlemskabet under 'arbejderflertallet'. En del af svaret findes i Gallups undersøgelser af danskernes syn på alliancemedlemskabet. De viste, at støtten til medlemskabet var stigende i 1966 og 1967. I november 1965 og juni 1966 havde 41 pct. af de adspurgte væ-

⁴⁹ Ebbe Reich, „Det gælder valget“, *Politisk Revy*, nr. 67, november 1966. Allerede i foråret 1966 var bladet begyndt at fokusere på spørgsmålet, jf. Ebbe Reich, „Ingen trang til alternativ“, *Politisk Revy*, nr. 53, 3. årg., april 1966.

⁵⁰ „Apropos NATO“, *Politisk Revy*, nr. 30, 6. årgang, august 1968, s. 6.

⁵¹ Ebbe Reich citeret s. 116 efter et debatindlæg af socialdemokraten Jørgen E. Petersen, hvor denne anførte, at såfremt man ønskede Danmark ud af NATO, så måtte man tænke i alternativer, for et alliancefrit Danmark var ikke at foretrække. Se hertil Jørgen E. Petersen, „Danmark og Europa“, Andreas Jørgensen, Ejvind Larsen og Preben Wilhjelm (red.), *Venstresocialisme – analyse og debat*, 1968, s. 110-114.

⁵² Sst., s. 115.

Danmark ud af NATO

Møde på Blågårds plads
torsdag 29. august
kl. 19.30

Taler:
Partiformand Knud Jespersen

USA ud af Vietnam

Fakkeltog forbi USA's ambassade
til Frihedsmuseet kl. 20.30

Her taler:
fhv. minister Alfred Jensen

For et uafhængigt Danmark
Danmarks kommunistiske parti

Sammenkædningen af NATO-spørgsmålet og USA's politik i Vietnam blev også foretaget af DKP, som på denne udaterede løbeseddel. (ABA).

ti. At der ikke blev skabt en S-SF-regering var som nævnt udtryk for, at der var grænser for enigheden.⁵⁴ I sin åbningstale til Folketinget i oktober 1967 anførte statsminister Krag da også, at Danmarks sikkerhedspolitik var „uændret“.⁵⁵ Krag understregede, at regeringens overordnede alliancepolitiske mål-sætning var at fremme afspændingen gennem såvel De Forenede Nationer som NATO, og at regeringen ikke ønskede Danmark ud af alliancen. Dermed kunne man forvente, at Socialistisk Folkeparti i den efterfølgende debat ville kritisere regeringen for den holdning. Men kritikken udeblev. Næsten. I Folketingets åbningsdebat gik Aksel Larsen i rette med USA's Vietnam-politik, som han mente, at regeringen skulle tage afstand fra. Imidlertid afstod han fra at diskutere det danske alliancemedlemskab efter 1969. Man kan anføre, at forhandlingerne om Krags åbningstale ikke umiddelbart førte til en debat om alliancemedlemskabet, og at det derfor var naturligt, at Larsen ikke

ret tilhængere af NATO-medlemskabet, medens henholdsvis 13 og 17 pct. havde været modstandere heraf. Ifølge to tilsvarende undersøgelser fra januar og oktober 1967, viste svarene en øget tilslutning til medlemskabet, idet henholdsvis 42 og 47 pct. var tilhængere heraf, medens andelen af modstandere ved begge undersøgelser var faldet til 14 pct. Ifølge Gallups analyse var den primære årsag til den øgede folkelige tilslutning, at NATO have bidraget til at fredelig-gøre og stabilisere udviklingen i Europa; ganske som regeringens fremtrædende ministre, Krag og Hækkerup, gentagne gange havde understreget.⁵³

Under „arbejderflertallet“

Mandaternes fordeling på Christiansborg efter valget i 1966 førte til et tættere samarbejde mellem Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti.

⁵³ Ugens Gallup nr. 45, 1967, „NATO i -67“; http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1967_45.pdf. Offentliggjort 3. december 1967. Set 24. september 2004.

⁵⁴ Tage Kaarsted, *Dansk politik i 1960erne*, s. 55.

⁵⁵ Statsministeren (J. O. Krag), „Folketingets åbning“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 3. oktober 1967, sp. 1-20, her sp. 5-6.

kom ind på spørgsmålet. Så meget mere bemærkelsesværdigt var det, at Aksel Larsen heller ikke kom ind på spørgsmålet, efter at udenrigsminister Hans Tabor bekræftede alliancemedlemskabet.⁵⁶ I det hele taget var det – i forhold til sikkerhedspolitikken og navnlig sammenlignet med Larsens stil, i den periode han var formand for DKP – en meget ordknap Aksel Larsen, der repræsenterede Socialistisk Folkeparti under åbningsdebatten.⁵⁷

Udeblev debatten om alliancemedlemskabet i oktober 1967, dukkede den til gengæld op, da udenrigsminister Hans Tabor i november redegjorde for den udenrigspolitiske situation. Han udtalte, at regeringen flere gange havde opfordret USA til øjeblikkeligt at standse bombningerne i Vietnam i håb om, at der kunne etableres fred gennem forhandlinger. Det kritiske syn på amerikansk politik i den asiatiske konflikt fik dog ikke regeringen til at skifte synspunkt på alliancemedlemskabet. Herom udtalte Tabor kortfattet, at han „på ny“ ønskede „at slå fast“, at „Danmarks sikkerhedspolitik“ var „uforandret“. Vejen til den konklusion gik over en længere redegørelse for udviklingen i alliancens politik, hvor han anførte, at NATO og Warszawa-pagten ikke blot skulle opfattes som hinandens modsætninger, men også som forudsætninger for et internationalt politisk klima, hvor afspændingen havde gode vilkår.⁵⁸

I den efterfølgende meningsudveksling delte de politiske synspunkter sig i to grupper. Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre støttede udenrigsministerens redegørelse.⁵⁹ Ordførerne for Venstre og Det Konservative Folkeparti støttede begge regeringens ambition om at benytte NATO som et redskab for afspændingspolitikken. Samtidig tog de afstand fra venstrefløjens kritik af USA gennem Vietnam-krigen. Poul Møller udtalte direkte, at han fra Folketingets talerstol ønskede at vende sig

„imod den antiamerikanisme, som trives så vel i Vesteuropa. Når man læser, hvad der sker i disse dage, og hvad der refereres for os i disse dage, må man jo tro, at det amerikanske folk er blevet en samling sadister, nazister eller stalinister, der begår de værste forbrydelser mod menneskeheden.“⁶⁰

⁵⁶ Tabor bekræftede på ny dette standpunkt i en tale i Studenterforeningen 31. oktober 1967; jf. „Vi kan ikke undvære NATO“, *Berlingske Tidende*, 1. november 1967; „Det danske riges tarv“ (leder), *Berlingske Tidende*, 2. november 1967.

⁵⁷ Aksel Larsen, „Åbningsdebat“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 5. oktober 1967, sp. 150-64, 234-41.

⁵⁸ Udenrigsministeren (Hans Tabor), „Forespørgsel til udenrigsministeren“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 16. november 1967, sp. 1321-40, citeret sp. 1332, jf. sp. 1322.

⁵⁹ Per Hækkerup, Per Federspiel og Poul Møller, „Forespørgsel til udenrigsministeren“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 28. november 1967, sp. 1701-08, 1708-21, 1721-31.

⁶⁰ Poul Møller, „Forespørgsel til udenrigsministeren“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 28. november 1967, citeret sp. 1724.

Møller var selvsagt ikke enig i den karakteristik. Imidlertid var han ikke i tvivl om, hvorvidt den antiamerikanisme, som han genfandt blandt danske debattører, stammede fra den amerikanske krigsførelse i Vietnam.⁶¹

Fra Socialdemokratiets side gjorde Per Hækkerup en langt større indsats end repræsentanterne for Venstre og de konservative for at understrege NATO's betydning for Danmarks sikkerhed. Således benyttede han meget af sin taletid til at forsvare det danske alliancemedlemskab. Desuden anførte han, at de forsøg, der undertiden blev gjort på at fremstille alternativer til NATO-medlemskabet, måtte betragtes som illusioner.⁶²

I debatten stillede Det Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti sig i opposition til regeringen. Det Radikale Venstres politiske ordfører K. Helveg Petersen stod for en traditionel radikal linje i debatten, idet han udtrykte sympati for den del af den danske befolkning og enighed med den del af debatt miljøet, der tog afstand fra den amerikanske krig i Vietnam. Han forklarede:

„Når man nu taler om antiamerikanisme, og det gør man – hr. Poul Møller var inde på det for et øjeblik siden i forbindelse med kritikken af krigsførelsen i Vietnam – må man ikke glemme, at et voksende antal borgere i USA er imod denne krig. Jeg har ingen antiamerikanisme, jeg har ingen synspunkter af den art, men jeg identificerer mig med den voksende gruppe amerikanere, der vender sig imod den fortsatte krig i Vietnam.“

Ifølge K. Helveg Petersen var det et væsentligt problem ved den amerikanske krigsførelse, at den var i strid med internationale konventioner, og at den indebar en risiko for krig med Kina. Krigshandlingerne og bombningerne af Nordvietnam foregik nemlig kun få kilometer fra den nordvietnamesisk-kinesiske grænse, og der skulle blot et enkelt uheld til, for at påbegynde en stor-krig, forklarede han. I den forbindelse støttede K. Helveg Petersen den kritik, der blandt andet var blevet fremført i flere venstrefløjsorganer, og som gik ud på, at Danmark gennem alliancemedlemskabet havde et medansvar for den amerikanske krig. Kritikken til trods anbefalede K. Helveg Petersen ikke udmeldelse af NATO. I stedet var det hans – og de radikales – opfattelse, at diskussionen herom skulle vente, indtil der forelå en hvidbog om alliancemedlemskabet og eventuelle alternativer til dette. Imidlertid var det klart Det Radikale Venstres vurdering, at NATO i højere grad, end tilfældet var, skulle benyttes i afspændingspolitikens tjeneste.⁶³

Socialistisk Folkeparti var i folketingsdebatten repræsenteret ved Kai Moltke og Gert Petersen. Førstnævnte betonede i sit indlæg USA's ansvar for den blo-

⁶¹ Sst., sp. 1725.

⁶² Per Hækkerup, „Forespørgsel til udenrigsministeren“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 28. november 1967, sp. 1701-1708.

⁶³ K. Helveg Petersen, „Forespørgsel til udenrigsministeren“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 28. november 1967, sp. 1742-54, citeret sp. 1744.

dige krig i Vietnam,⁶⁴ medens sidstnævnte tog sig af spørgsmålet om det danske alliancemedlemskab. Arbejdsdelingen mellem Moltke og Petersen var signalgivende, idet Moltke stod på venstrefløjen i Socialistisk Folkeparti, medens Petersen nærmest stod på linje med Aksel Larsen i partiets interne politiske strid.⁶⁵ Gert Petersen udtalte kortfattet, at det var Socialistisk Folkepartis mål at få Danmark meldt ud af NATO. Argumentet var, at Danmark kunne „gøre bedst fyldest stående uden for de magtblokke, der bremser afspændingen.“⁶⁶

Set i lyset af „SF Bladets“ mange artikler om USA's krig i Vietnam samt diskussionerne om det danske alliancemedlemskab må det have været en overraskelse for de fleste af Folketingets medlemmer, at Socialistisk Folkeparti ikke var mere udfarende i debatten. Imidlertid kom det næppe som en overraskelse for Socialdemokratiets inderkreds. I sine erindringer har Hans Tabor beskrevet, hvordan Aksel Larsen opsøgte ham i Udenrigsministeriet forud for folketingsdebatten og understregede, at regeringen „ikke skulle tage SF's bemærkninger i folketingssalen alt for alvorligt.“⁶⁷ At Aksel Larsen gav Tabor den besked, må forekomme overraskende i betragtning af Socialistisk Folkepartis sikkerhedspolitiske synspunkter. Umiddelbart kan det forklares med Aksel Larsens „katalysatorstrategi“, der gik ud på, at Socialistisk Folkeparti efter Larsens opfattelse ville opnå størst indflydelse på regeringens politik gennem en tilnærmelse til Socialdemokratiet og en accept af, at politisk indflydelse var betinget af evnen og viljen til at indgå kompromisser på Christiansborg.⁶⁸ Andetsteds i Hans Tabors erindringer skriver han: „Og uanset at Aksel Larsen – i den udstrækning han repræsenterede SF – betydeligt havde nedtonet sine angreb på NATO var samarbejdet mellem de to partier [Socialistisk Folkeparti og Socialdemokratiet, anm.] selv i de hjerteligste stunder aldrig blevet udstrakt til at omfatte Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitik.“⁶⁹

Den loyale oppositionsrolle fra Socialistisk Folkepartis side var et gennemgående fænomen under 'arbejderflertallet'; december 1966 til januar 1968. I forbindelse med finanslovsforhandlingerne i marts 1967 (finansåret begyndte på daværende tidspunkt 1. april) antydede de borgerlige partier, at de ville gøre finansloven til et kabinetsspørgsmål. Det stillede regeringen i en vanske-

⁶⁴ Kai Moltke, „Forespørgsel til udenrigsministeren“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 28. november 1967, sp. 1732-37.

⁶⁵ Denne vurdering er baseret på, at Gert Petersen var én af de politikere, der i slutningen af 1967 forsøgte at forhandle et kompromis i stand mellem partiets venstrefløj og de såkaldte „larsenister“ og at han i den sammenhæng argumenterede for en fortsættelse af Aksel Larsens politiske linje. Om fløjkrigen i Socialistisk Folkeparti se Bent Gravesen, *Strategi i forandring. SF 1959-89. Udviklingen i SF's strategi og politiske profil*, 1989, s. 62-63.

⁶⁶ Gert Petersen, „Forespørgsel til udenrigsministeren“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 28. november 1967, sp. 1737-42, citeret sp. 1742.

⁶⁷ Hans Tabor, *Diplomat blandt politikere. Erindringer*, 1995, citeret s. 208.

⁶⁸ Katalysatorstrategien er omtalt i Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen – en politisk biografi*, 1993, s. 572-73.

⁶⁹ Hans Tabor, *Diplomat blandt politikere. Erindringer*, citeret s. 218.

lig situation, for der var tradition for, at Socialistisk Folkeparti på grund af forsvarsudgifterne og forholdet til NATO undlod at stemme for den samlede lov. Ved den lejlighed udtalte statsminister Krag, at Socialistisk Folkeparti måtte være sig sit ansvar bevidst og sikre lovens vedtagelse. Aksel Larsen svarede, at „da visse partier havde gjort afstemningen til en afstemning for eller imod regeringen, ville SF under sådanne vilkår stemme for.“⁷⁰ Derpå blev loven vedtaget. Aksel Larsen og Socialistisk Folkeparti havde reddet regeringens liv. Samtidig havde Aksel Larsen formelt sanktioneret forsvarsbudgettet, der var vigtigt for den danske alliancepolitik.

Intern splittelse i Socialistisk Folkeparti (1967-1968)

Støtten til regeringen, der således i praksis også omfattede NATO-politikken, resulterede i intern splittelse i Socialistisk Folkeparti. I første omgang kom splittelsen til udtryk på partiets kongres i juni 1967. På det tidspunkt blev Morten Lange og Gert Petersen – der begge stillede sig på linje med Aksel Larsen – stemt ud af partiledelsen og erstattet af repræsentanter for partiets venstrefløj. Og på samme kongres vedtog partiet en udenrigspolitisk udtalelse, ifølge hvilken Danmark skulle træde ud af NATO og i stedet orientere sig mod Norden, der af stormagterne skulle gøres til et garanteret og neutralt kernevåbenfrit område. Med reference til partiets støtte til finansloven udtalte kongressen tillige, at partiet ikke blot skulle modvirke forøgelsen af forsvarsudgifterne, men virke for deres nedskæring og afskaffelse.⁷¹ Folketingsgruppen og Aksel Larsen blev sat på plads af partiets hovedbestyrelse.

Men dermed var krisen i Socialistisk Folkeparti ikke bragt til ende. Efter et møde i partiets hovedbestyrelse i september 1967 kritiserede hovedbestyrelsen offentligt folketingsgruppen for, at den „praktisk taget“ havde „glemt“ udenrigspolitikken i det daglige arbejde. Det var så meget mere kritisabelt som folketingsgruppen på trods af „kongressens kraftige henstillinger om at gå stærkt ind i agitationen for udmeldelse af NATO inden fristens udløb i foråret 68, ikke var planlagt et eneste initiativ fra folketingsgruppens side, og at det stående SF-forslag om en afrustningskommission endog var frafaldet.“ Partiets hovedbestyrelse pålagde derfor folketingsgruppen, at den skulle „fremstætte dagsordensforslag med opfordring til regeringen om straks inden udløbet af NATOs opsigelsesfrist i foråret 68 ved henvendelse til USAs og USSR's regeringer at skaffe oplyst, om disse to stormagter er villige til gensidigt at garantere neutraliteten af et totalt afrustet Danmark.“⁷² Og sådan fort-

⁷⁰ Citeret efter Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen – en politisk biografi*, s. 582.

⁷¹ „Aksel Larsen omringet“, *Politiken*, 19. juni 1967.

⁷² „Folketingsgruppens arbejdsprogram“, *SF Bladet*, 8. årg., nr. 62, 21. oktober 1967, s. 4.

satte striden i partiet.⁷³ Kulminationen indtraf i december 1967, da knap en tredje-del af partiets folketingsmedlemmer valgte at stemme imod et af regeringen fremsat forslag om at indefryse en dyrtidsportion. Aksel Larsen havde ellers anbefalet, at partiet skulle stemme for. Situationen førte til regeringens fald. Umiddelbart efter afholdt partiet en ekstraordinær kongres, hvor Aksel Larsen opnåede støtte til sin politiske kurs. Forudsætningen var, at han opgav de to poster som partiformand og formand for folketingsgruppen. Kort tid efter kongressen blev Socialistisk Folkeparti delt, da en gruppe af dets folketingsmedlemmer valgte at forlade Socialistisk Folkeparti og i stedet stifte Venstre-Socialisterne.⁷⁴

Under 'arbejderflertallet' (1966-1968) var partiernes positioner i debatten om alliancemedlemskabet stort set de samme som ved debattens begyndelse i 1965: Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre ønskede, at Danmark skulle forblive i NATO. Socialistisk Folkeparti ønskede Danmark ud af alliancen. Det Radikale Venstre undgik at tage stilling til spørgsmålet. Alligevel var der – sammenlignet med debatten før 'arbejderflertallet' – sket forandringer. På grund af det nære samarbejde med Socialistisk Folkeparti valgte Socialdemokratiet i den offentlige debat i meget høj grad at profilere sig som et parti, der ubetinget støttede det danske alliancemedlemskab. Men også i Socialistisk Folkeparti kunne man ane en forandring på det taktiske niveau. Vel ønskede partiet fortsat Danmark ud af NATO, men i folketingsdebatterne var dets medlemmer forsigtige med kritik af Socialdemokratiet i almindelighed og NATO-medlemskabet i særdeleshed.

Under VKR-regeringen (1968-1971)

I sommeren 1967 offentliggjorde den sikkerhedspolitiske analytiker Niels Jørgen Haagerup en artikel med titlen „Danmark og NATO og 1969“ i tidsskriftet „Fremtiden“. Heri skrev han: „Afgørelsen om Danmarks medlemskab af NATO ud over 1969 er i realiteten truffet. Paradoksalt nok har samarbejdet mellem SF og Socialdemokratiet udviklet sig derhen, at der ikke ser ud til at blive megen debat – i det mindste meningsfyldt debat – om Danmark og NATO mellem tilhængere og modstandere af vort medlemskab.“⁷⁵ Når afgørelsen reelt var truffet havde det sin forklaring i, at Venstre og Det Konservative Folkeparti var fast besluttede på en forlængelse. Det var Socialdemokra-

⁷³ På et møde i partiets forretningsudvalg 9. oktober 1967 blev folketingsgruppen pålagt at undersøge, om alliancemedlemskabet var i strid med den nye grundlovs (fra 1953) bestemmelser om suverænitetsafgivelse. „Alle stemmer mod Aksel Larsens ene“, *Politiken*, 12. oktober 1967.

⁷⁴ Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen – en politisk biografi*, s. 581-86. Bent Gravesen, *Strategi i forandring*, s. 62-68.

⁷⁵ Niels Jørgen Haagerup, „Danmark og NATO og 1969“, *Fremtiden*, 22. årg., nr. 5, 1967, s. 5-8, citeret s. 8.

tiet også. Og Socialistisk Folkeparti syntes ikke at kunne opstille noget alternativ. De følgende to års debat skulle vise, at Haagerup fik ret i den vurdering.

15. december 1967 udkrev Krag valg til Folketinget. Anledningen var på ny uenigheder om den økonomiske politik.⁷⁶ Af den årsag kom valgkampen også til at kredse om den økonomiske politik. Det var dog ikke alle partierne, der ønskede en valgkamp herom. De tre venstrefløjspartier DKP, Venstre-Socialisterne og Socialistisk Folkeparti forsøgte under valgkampen at diskutere sikkerhedspolitikken og Danmarks forhold til NATO. Disse partier argumenterede offentligt for dansk udmeldelse af NATO, ligesom de ytrede krav om dansk afrustning.⁷⁷ Det Radikale Venstre mente, at dansk politik i den kommende folketingsamling skulle støtte etableringen af en europæisk sikkerhedsordning, men i øvrigt afstod partiet fra direkte at kræve Danmark ud af NATO. I stedet agiterede det for, at der enten skulle afholdes en vejledende folkeafstemning eller et nyt folketingsvalg om alliancemedlemskabet.⁷⁸ Niels Jørgen Haagerup, der fulgte valget tæt, skønnede, at Det Radikale Venstres sikkerhedspolitiske synspunkter blev formuleret forsigtigt. Årsagen var, at partiet efter valget – hvis sammensætningen i Folketinget gjorde det muligt – sigtede mod at danne regering med de konservative og Venstre.⁷⁹ Den vurdering underbygges af, at Hilmar Baunsgaard, Poul Hartling, Henry Christensen og Poul Møller i interviews i „Politiken“ og i „Berlingske Tidende“ 21. januar 1968 udtalte, at en regering bestående af Det Radikale Venstre, Det Konservative Folkeparti og Venstre var en realistisk mulighed.⁸⁰ Dagen efter bragte „Berlingske Tidende“ en artikel af det radikale folketingsmedlem Karl Skytte. Han skrev direkte, at „[h]ovedsagen for Det radikale Venstre ved dette valg er at bryde det nuværende flertal“. Og han fortsatte: „Det radikale Venstre har erklæret, at vi ikke ønsker at indgå i en socialdemokratisk/radikal regering, og vi ikke synes, at en socialdemokratisk mindretalsregering er nogen god løsning...“. At Skytte umiddelbart derpå lod læseren forstå, at Det Radikale Venstre ikke havde lagt sig fast på andre regeringskonstellationer, kan næppe have forandret læsernes indtryk af, at partiet sigtede mod et regerings samarbejde med de borgerlige partier.⁸¹

⁷⁶ Tage Kaarsted, *Dansk politik i 1960'erne*, s. 64-65; Nikolaj Bøgh, *Hækkerup*, s. 296-99.

⁷⁷ Jf. eksempelvis Socialistisk Folkepartis annonce „En dansk politik for fred og afspænding“, *SF Bladet*, 9. årg., nr. 1, januar 1968, s. 9; „Så er VS med“, *Politiken*, 9. januar 1968; Venstre-Socialisternes pressemøde 8. januar 1968, *Avisårbogen 1968*, s. 5-6. Se også Niels Jørgen Haagerup, „Dansk udenrigspolitik efter valget“, *Fremtiden*, 23. årg., nr. 1, 1968, s. 5-6.

⁷⁸ Niels Jørgen Haagerup, „Dansk udenrigspolitik efter valget“, *Fremtiden*, 23. årg., nr. 1, 1968, s. 5-6.

⁷⁹ Sst.; Søren Mørch, *24 statsministre. 24 fortællinger om magten i Danmark i det tyvende århundrede og en kort forklaring på, hvor den 25. er blevet af*, 2001, s. 351-60.

⁸⁰ Ove Sundberg, „De tre partier kan, hvis de vil“, *Berlingske Tidende*, 21. januar 1968; Poul Petersen, „Vi kan være i regering sammen“, *Politiken*, 21. januar 1968; jf. Tage Kaarsted, *Dansk politik i 1960'erne*, s. 66; Henrik S. Nissen, *Landet blev by 1950-1970* (Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie, bd. 14), 2004, s. 323.

⁸¹ Karl Skytte, „Et ny samarbejde bør lede landet“, *Berlingske Tidende*, 22. januar 1968.

Ved valget 23. januar 1968 tabte Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti sammenlagt 16 mandater, medens Det Radikale Venstre, Det Konservative Folkeparti og Venstre vandt et tilsvarende antal. Det nydannede parti Venstre-Socialisterne kom i Folketinget med fire mandater, medens Liberalt Centrum måtte forlade tinget. Resultatet af de efterfølgende regeringsforhandlinger blev, at Det Radikale Venstre, Det Konservative Folkeparti og Venstre dannede regering. Hilmar Baunsgaard blev ny statsminister. Med den nye regering var 15 år med socialdemokratisk ledede regeringer i Danmark bragt til afslutning.⁸² Valgets store taber var Krag.

På valgaftenen, da det stod klart, at de radikale havde vundet en stor sejr, udbrød en radikal vælgerforeningsformand i fjernsynet: „Nu skal der føres radikal udenrigspolitik!“⁸³ Havde nogen i den danske offentlighed ventet, at landets sikkerhedspolitik ville blive en anden, tog de fejl. Under regeringsforhandlingerne var det besluttet, at udenrigs- og sikkerhedspolitikken stod fast. I sin åbningstale i Folketinget i begyndelsen af februar 1968 erklærede Hilmar Baunsgaard, at udenrigspolitikken fortsat skulle bygge på medlemskabet af NATO. Dog føjede han til „i overensstemmelse med den gældende traktat, herunder dennes opsigelsesbestemmelse“. Men samtidig havde Det Radikale Venstre som en del af regeringsgrundlaget fået besluttet, at der skulle foranstaltes en udredning om sikkerhedspolitikken, der skulle danne grundlag for den kommende beslutning om et eventuelt fortsat medlemskab af NATO. Med udredningen håbede Det Radikale Venstre angiveligt på at få den brede folkelige debat om alliancemedlemskabet, som partiet havde efterspurgt i en årrække.⁸⁴ Alligevel efterlader den offentlige debat indtryk af, at Det Radikale Venstre var splittet i spørgsmålet. På den ene side stod K. Helveg Petersen, der ifølge Erling Bjøl „havde fået en slags ministerium for almindelig verdensforbedring omfattende kultur, nedrustning og u-landsbistand“.⁸⁵ K. Helveg Petersen repræsenterede i den danske debat – og hos de radikale – synspunktet om en meget alliancekritisk linje. På den anden side stod eksempelvis Hilmar Baunsgaard, der næppe var positivt indstillet over for militære alliancer, men som formentlig havde gjort op med sig selv, at han ikke så noget alternativ til et fortsat alliancemedlemskab. I al fald er det bemærkelsesværdigt, at Baunsgaard i den danske debat var forholdsvis tavs, hvad angik partiets agitation for en dansk udmeldelse af alliancen. Samtidig havde han – som ovenfor vist – under valgkampen bejlet kraftigt til Venstre og Det Konservative Folkeparti med argumenter om, at der da ikke var så langt mellem borger-

⁸² Niels Jørgen Haagerup, „Dansk udenrigspolitik efter valget“, *Fremtiden*, 23. årg., nr. 1, 1968, s. 5-6; Søren Mørch, *24 statsministre*, s. 351-60.

⁸³ Citeret efter Niels Jørgen Haagerup, „Dansk sikkerhedspolitik“ (kronik), *Berlingske Tidende*, 25. september 1970.

⁸⁴ Statsministeren (Hilmar Baunsgaard), „Erklæring af statsministeren“, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1967-68*, 6. februar 1968, sp. 6-14, her sp. 7.

⁸⁵ Citeret efter Erling Bjøl, *Fra magtens korridorer*, s. 122.

lige/liberale holdninger og de radikales synspunkter. NATO-medlemskabet blev ikke udfordret – heller ikke af de radikale.

Ungdomsorganisationerne og NATO (1968)

I de følgende måneder blev spørgsmålet om alliancemedlemskabet rejst fra forskellig side. I april og maj holdt Danmarks Socialdemokratiske Ungdom (DSU) og Radikal Ungdom henholdsvis årsmøde og landsmøde. Efter årsmødet krævede DSU, at Danmark skulle træde ud af NATO, og at forsvarsbudgettet i stedet skulle benyttes til ulandshjælp.⁸⁶ Ifølge en artikel i „Verdens Gang“ af stud.scient.pol. Svend Auken forholdt det sig således, at „[b]etydelige kredse inden for DSU føler en vis emotionel uvilje mod NATO-medlemskabet, fordi det skaber afhængighed af USA og indebærer militærpolitisk samarbejde med „tvivlsomme“ regimer i Tyskland, Grækenland og – navnlig – Portugal.“ I den sammenhæng afspejlede DSU's sikkerhedspolitiske synspunkter en tendens i Socialdemokratiet, som især var fremherskende i kredsen omkring den socialdemokratiske folketingsmand og redaktør af „Demokraten“ Holger Eriksen og i dele af den socialdemokratiske studenterorganisation „Frit Forum“.⁸⁷

Som eksempel på yngre socialdemokraters diskussion om Danmarks sikkerhedspolitiske fremtid skal nævnes en debatbog fra 1967 kaldet „Magtspil og sikkerhed“. Redaktør var stud.polit. Mogens Lykketoft, og de øvrige skribenter var Per Bo, Karsten Møller, Peter Valenius, Henrik Hassenkam og Poul Nielson. Forfatterne var alle socialdemokrater.⁸⁸ Nærlæses bogen – der stillede sig kritisk til aspekter af såvel amerikansk som sovjetisk politik, idet den amerikanske politik under udenrigsminister Dulles (1953-1959) blev omtalt som præget af „sit korstogslignende, antikommunistiske grundsyn“, medens Stalins politik opfattedes som en „terrorbølge“⁸⁹ – står det klart, at forfatterne ikke var enige med hensyn til Danmarks sikkerhedspolitiske fremtid. Det var derfor ikke noget tilfælde, at den ikke mandede ud i nogen entydig konklusion. Afslutningsvis opregnede forfatterne fire fremtidsmuligheder: 1) „Den konforme tilpasning inden for NATO“, hvormed mentes at Danmark kunne videreføre den eksisterende alliancepolitik. 2) „En selvstændig holdning inden for NATO“ der gav mulighed for eksempelvis at træde ud af alliancens militære integration samt føre en selvstændig dansk politik inden for NATO med ambitioner om at fremme en europæisk sikkerhedskonference. 3)

⁸⁶ „DsUs forretningsudvalg kom i mindretal på årsmødet i går“, *Information*, 29. april 1968.

⁸⁷ Svend Auken, „Socialdemokratiets syn på dansk sikkerhedspolitik“, *Verdens Gang*, februar 1967, s. 51-63, citeret s. 63.

⁸⁸ Mogens Lykketoft (red.), *Magtspil og sikkerhed. En analyse af blokpolitikken og Danmarks tilpasning, 1967*.

⁸⁹ Sst., s. 88-90.

„Isoleret udtræden“ af NATO i 1969 eller i 1970 eller 1971. 4) „Det nordiske perspektiv“ hvor Danmark kunne fremme samarbejdet med Norge og Sverige med et scenarium om at få skabt „et nordisk statsforbund“ under forudsætning af at Finland blev frigjort fra „de specielle aftaler med Sovjet“. Såfremt det nordiske perspektiv blev „fulgt op af en mere selvstændig holdning inden for NATO“, ville det „ mindske nødvendigheden af et ja eller nej til NATO“, da det „med tiden“ ville ændre spørgsmålet til et „hvornår“. ⁹⁰ Det fremgik ikke eksplicit af bogen, hvilket af de fire alternativer, som forfatterne fandt mest oplagte. Dog synes „det nordiske perspektiv“ mest tiltrækkende på de unge socialdemokrater. Ifølge den erklærede NATO-tilhænger Niels Jørgen Haagerups anmeldelse virkede bogen „i det store og hele velovervejjet og vel-disponeret“. Alligevel var han ikke enig i konklusionerne, for på den ene side kunne man nok forstå, at „unge, som er vokset op med den kolde krig, med særlig utålmodighed virker for dens ophør.“ Men på den anden side bestod forfatterens fejlskøn i „at lægge en så afgørende vægt på organisatoriske forhold, som har deres rod i den kolde krig, og mindre på de underliggende spændingers årsag. Det sidste vil være nødvendigt, hvis man som bogens forfatter vil virke for en „visionær, langsigtet og initiativfyldt politik““. ⁹¹

Hos Radikal Ungdom var man mere entydig. Regeringen måtte sikre, at de afspændingspolitiske bestræbelser blev vægtet højt inden for det atlantiske samarbejde. Lod det sig ikke gøre, måtte Danmark „uanset følgerne“ melde sig ud af NATO. Radikal Ungdom opfordrede regeringen til at få undersøgt, på hvilken måde Danmark i praksis kunne forlade NATO. ⁹²

Parallelt men uden sammenhæng med diskussionerne i Radikal Ungdom og i de socialdemokratiske ungdoms- og studenterorganisationer videreførte

**20 år må være nok
ud af NATO**

**Fællestillidsmand
MOGENS
CHRISTIANSEN**

taler i Byparken

**lørdag den 23. august
kl. 15.00**

**RU . DSU . SFU . DKU
ESBJERG**

Når det kom til partiernes ungdomsafdelinger, var det ikke kun på den yderste venstrefløj, man fandt NATO-modstand. (ABA).

⁹⁰ Sst., s. 204-208.

⁹¹ Niels Jørgen Haagerup, „Socialdemokraterne og sikkerhedspolitikken“ (anm. af *Magtspil og sikkerhed*), *Berlingske Tidende*, 14. februar 1969.

⁹² „Nye NATO-krav fra RU“, *Politiken*, 6. maj 1968.

„Politisk Revy“ kritikken af USA og NATO,⁹³ og tilsvarende fortsatte „SF Bladet“ argumentationen for, at Danmark skulle stille sig alliancefrit.⁹⁴ Det skal i den forbindelse erindres, at de politiske ungdomsbevægelser og venstre-fløjsbladene i slutningen af 1960'erne var væsentlige politiske diskussionsklubber, hvor tidens store spørgsmål blev debatteret. Ungdomsoprøret gærede i udlandet, og det var ved at nå Danmark.⁹⁵

Kravet om en sikkerhedspolitisk undersøgelse og afslutningen på 'foråret i Prag' (1968)

Det var umiddelbart efter disse spredte indlæg i pressen, at Det Radikale Venstre i sidste halvdel af maj 1968 holdt landsmøde. I resolutionen fra landsmødet blev det udtalt, at et fortsat alliancemedlemskab måtte være „betinget af NATO's evne til at fremme afspændingspolitikken og af at samtlige NATO-lande efterlever FN's menneskerettigheds-erklæring“. Formuleringen rummede en kritik af, at Danmark stod i alliance med Grækenland efter oberstkuppet og det portugisiske militærstyre under Antonio Salazar. Endelig hed det i resolutionen, at befolkningen „senest i 1970-71 efter grundig debat“ skulle „have mulighed for ved et folketingsvalg eller en vejledende folkeafstemning at tage stilling til Danmarks medlemskab af NATO“.⁹⁶ En måneds tid senere nedsatte regeringen det bebudede sagkyndige udvalg, der fik til opgave at undersøge og vurdere muligheder for Danmarks fremtidige sikkerhedspolitik.⁹⁷

Inden rapporten blev offentliggjort, indtraf en begivenhed i international politik, der reelt lagde debatten om alliancemedlemskabet død. Natten til 21. august 1968 blev Tjekkoslovakiet invaderet af sovjetiske tropper med støtte af soldater fra Ungarn, Polen, Bulgarien og Østtyskland. Baggrunden var, at den tjekkoslovakiske politiske ledelse, efter at Alexander Dubček havde overtaget

⁹³ Jf. eksempelvis Ebbe Reich, „B-52 skandalen“, *Politisk Revy*, 5. årg., nr. 95, 9. februar 1968, s. 2-3; Bente Hansen, „Anti-amerikanismen“ eller: Hvem er fjenden“, *Politisk Revy*, 5. årg., nr. 100, 26. april 1968, s. 15; Erik Jensen, „Kan vi træde ud?“, *Politisk Revy*, 5. årg., 26. juni 1968, s. 2-3; „NATO's infiltration i Danmark“, *Politisk Revy*, 5. årg., nr. 106, 23. august 1968, s. 2-4.

⁹⁴ Gert Petersen „SF om Danmark og verden“, *SF Bladet*, 9. årg., nr. 15, 20. april, s. 7; „NATO og håndvask“, *SF Bladet*, 9. årg., nr. 22, 15. juni 1968, s. 2.

⁹⁵ Steven L. B. Jensen og Thomas Ekman Jørgensen, *Studenterooprøret i Danmark 1968. Forudsætninger og konsekvenser* (upubliceret prisafhandling), 1999; samme, „Opbrud i 1960'erne“, *Den jyske historiker*. Tema: Opbrud i 1960'erne, 2003, s. 5-12.

⁹⁶ Begge formuleringer er citeret efter „Samarbejdet må ikke begrænses“, *Politiken*, 20. maj 1968. Se også „Uholdbart“, *Politiken*, 19. maj 1968, hvor det fremgår at nedrustningsminister og minister for kulturelle anliggender K. Helveg Petersen argumenterede for, at mulighederne for etablering af en nordisk forsvarspagt skulle undersøges. Landsmødeudtalelserne er gengivet i „Det radikale Venstre's landsmødeudtalelse“, *FremSyn. Radikalt Månedssblad*, 5. årg., nr. 2, 1968, s. 8-9; jf. Hans Larsen, „Landsmødet i Herning“, sst., s. 10.

⁹⁷ Jf. *Problemer omkring dansk sikkerhedspolitik. En redegørelse fra det sagkyndige udvalg under regeringsudvalget vedrørende Danmarks sikkerhedspolitik*, 1970.

magten i januar 1968, havde påbegyndt en politisk reformproces. Skønt Dubček modtog advarsler fra Kreml, videreførte han reformprocessen, der blandt andet fremmede ytringsfriheden i Tjekkoslaviet. 21. august 1968 var det hele slut.⁹⁸

I Danmark var reaktionerne på overfaldet stærke. Hvor danskerne havde kunnet følge begivenhederne i Ungarn i 1956 gennem radioen, så var fjernsynet i mellemtiden blevet almindeligt. Det betød, at danske tv-seere i dagene efter invasionen kunne sidde i deres hjem og følge menneskemasser i Prags gader konfronteret med sovjetiske kampvogne. Det var en ulige kamp, hvor billedmediet og Danmarks Radios medfølgende baggrundsorienteringer gjorde indtryk.⁹⁹ De danske reaktioner rettede sig mod to forhold. For det første mod selve overfaldet. For det andet mod, hvilken betydning det skulle få for det danske alliancemedlemskab. Hvad angik overfaldet, var der enighed om at fordømme invasionen.¹⁰⁰ Således berettede alle større dagblade kritisk herom.¹⁰¹ Selv „Land og Folk“ tog afstand fra invasionen. 22. august bragte avisen en udtalelse fra DKP's forretningsudvalg, hvoraf det fremgik, at DKP ikke fandt det foreneligt med tanken om staternes selvbestemmelsesret, at de socialistiske lande marcherede ind i Tjekkoslaviet. Og dagen efter bragte bladet en lederartikel, hvori der blev givet udtryk for bekymring over situation i Tjekkoslaviet. „Land og Folk“ vendte dog hurtigt problemstillingen, da det kritiserede „borgerlige politikere“ for at benytte overfaldet til at erklære afspændingspolitikken for død.¹⁰² Også parlamentarikere kritiserede invasionen. Eksempelvis tog Baunsgaard på regeringens vegne afstand fra invasionen efter et ministermøde 21. august.¹⁰³ Under et møde på Rådhuspladsen i København samme dag fordømte også Aksel Larsen overfaldet.¹⁰⁴ Tilsvarende holdt Erik Sigsgaard en tale ved en af Venstre-Socialisterne arrangeret demonstration uden for den sovjetiske ambassade samme dag, hvor han

⁹⁸ John W. Young & John Kent, *International Relations Since 1945*, 2004, s. 315-318; Geir Lundestad, *East, West, North South*, 1999, s. 255-56; jf. „A Sun Suddenly Risen“. A Prelude to the Prague Spring of 1968“, Jaromír Navrátil et al (ed.), *The Prague Spring 1968*, 1998, 1-7.

⁹⁹ Paul Hammerich, *Opgang og nedtur* (En danmarkskrønike 1945-72, bd. 3), 1981, s. 294-395.

¹⁰⁰ Endelig var der en tredje tendens i debatten. Den gik ud på, at Vesten og Danmark gennem en såkaldt tilnærmelsespolitik og en fortsat afspændingspolitik skulle videreføre støtten til de demokratiske kræfter i Østblokken.

¹⁰¹ „Ofret i Øst“ (leder), *Politiken*, 22. august 1968; „Praha og vi andre“ (leder), *Politiken*, 23. august 1968; „Europæisk tragedie“ (leder), *Berlingske Tidende*, 22. august 1968; „Det fri ord“ (leder), *Berlingske Tidende*, 22. august 1968; „Quislinger“ (leder), *Information*, 23. august 1968; „Intet München“ (leder), *Information*, 28. august 1968; „Grænseløs skændsel“ (leder), *Aktuelt*, 22. august 1968; „Kanoner mod ord“ (leder), *Aktuelt*, 23. august 1968.

¹⁰² „Udtalelse fra Danmarks Kommunistiske Parti“, *Land og Folk*, 22. august 1968; „Bekymring og skadefryd“, *Land og Folk*, 23. august 1968.

¹⁰³ Citeret efter *Avisårbogen 1968*, s. 127.

¹⁰⁴ Talen er refereret i „Overfaldet fordømt under røde faner“, *SF Bladet*, 10. årg., nr. 27, 29. august 1968, s. 8.

på sit partis vegne krævede Sovjetunionen ud af Tjekkoslaviet.¹⁰⁵ Uden for den sovjetiske ambassade i København samledes der utallige biler, hvor der ifølge „Politikens“ referat brød „en sand helvedeskoncert“ løs, da „et par skilte blev holdt frem med opfordringen: Tu-ud!“¹⁰⁶ Desuden arrangerede de socialdemokratiske ungdomsorganisationer DSU, Frit Forum og Socialdemokratisk Samfund en demonstration i København.¹⁰⁷ Enigheden om fordømmelsen af den sovjetiske aktion strakte sig således fra højre til venstre, og der blev i den danske debat tegnet et overordentligt negativt billede af Sovjetunionen. Ifølge en Gallup-undersøgelse fra september 1968 fandt et stort flertal i den danske befolkning invasionen „forkastelig“.¹⁰⁸ Samtidige sovjetiske forsøg på at overbevise danskerne om, at invasionen havde fundet sted på opfordring af den tjekkoslovakiske regering, var faldet til jorden.¹⁰⁹

Den anden type af reaktioner rettede sig mere specifikt mod det danske alliancemedlemskab, og disse reaktioner kom til udtryk over et længere tidsrum. Efter samtidens opfattelse stod tilhængerne af alliancemedlemskabet nu med bedre argumenter. Hvor de i juni 1968 havde udgjort knap 40 pct. af de adspurgte – det var den laveste andel målt siden tilslutningen i 1949 – talte de umiddelbart efter invasionen 54 pct. Det var den højeste tilslutning til alliancemedlemskabet, der var målt i Danmark siden 1958.¹¹⁰ Allerede et par dage efter invasionen forsvarede Per Hækkerup alliancemedlemskabet. Danmark havde naturligvis mulighed for at træde ud af NATO, for NATO var, til forskel fra Warszawapagten, en demokratisk forsvarsalliance, der var baseret på frivilligt medlemskab. Ifølge Hækkerup ville det imidlertid „være ren galimatias for Danmark at forlade sin nuværende sikkerhedspolitik“, og det var kun, hvis danskerne var „dumme nok til at ville det“, at de besluttede sig for, at landet skulle forlade NATO.¹¹¹ Fra Socialdemokratiets side opfattedes invasionen af Tjekkoslaviet som en bekræftelse på, at Danmark skulle forblive i NATO.

¹⁰⁵ Erik Sigsgaards tale ved Venstre-Socialisternes demonstration foran den sovjetiske ambassade 21. august 1968, „USSR ud af Tjekkoslaviet!“. Opretrykt i *VS-Bulletin* nr. 12 (1968), forsiden og bagsiden. Venstre-Socialisternes fordømmelse af den sovjetiske invasion førte dog til en splittelse af partiet, da to af partiets folketingsmedlemmer, Hanne Reintoft og Kai Moltke, samt en række andre fremtrædende partimedlemmer forlod partiet. Deres argument var, at Venstre-Socialisterne var blevet et „arbejderfjendsk parti“. Fra Venstre-Socialisternes side var det opfattelsen, at udbyrderne ikke ville tilslutte sig kritikken af Sovjetunionen; jf. tryksagen *Særnummer af VS Bulletin* (august 1968). Fra 1970 repræsenterede Reintoft DKP. *Kraks Blå Bog*, 1994, s. 1034.

¹⁰⁶ „Takkede med tårer for dansk sympati“, *Politiken*, 22. august 1968.

¹⁰⁷ Jf. DIIS-interview med Steen Christensen, 5. januar 2005.

¹⁰⁸ Ugens Gallup nr. 29, 1968, „Befolkningens reaktion på invasionen i Tjekoslovakiet“, http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1968_29.pdf. Offentliggjort 22. september 1968. Set 12. oktober 2004.

¹⁰⁹ *Avisårbogen 1968*, s. 128.

¹¹⁰ Ugens Gallup nr. 28, 1968, „Opslutning om NATO efter Tjekoslovakiet“, http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1968_28.pdf. Offentliggjort 15. september 1968. Set 12. oktober 2004.

¹¹¹ *Avisårbogen 1968*, s. 131.

Debatten om opsigelsesfristen (1968)

Hvor debatten i de første par år havde handlet om NATO-medlemskabets fortsættelse forskød diskussionerne sig i 1968 til opsigelsesfristens længde. På Socialdemokratiet årsmøde i september 1968 udtalte Jens Otto Krag, at klausulen om et års opsigelse burde fastholdes også efter 1969.¹¹² Venstre og Det Radikale Venstre indtog en tilsvarende holdning i den offentlige debat.¹¹³ Mest bemærkelsesværdig var Det Radikale Venstres holdning. Ved Folketingets åbning 1. oktober 1968 fastslog Hilmar Baunsgaard, at der var „ikke i øjeblikkets krise [situationen i Tjekkoslovakiet, anm.] noget, der tilskynder til ændringer i vort forhold til NATO...“.¹¹⁴ I debatten efter statsministerens åbningstale udtalte Niels Helveg Petersen (RV), at hans parti lagde „helt afgørende vægt på, at Danmark efter august 1969 bevarer den udenrigspolitiske handlefrihed [til at træde ud af NATO, anm.], vi fra dette tidspunkt vil få i kraft af den 1-årige opsigelsesmulighed.“¹¹⁵ Den holdning blev bekræftet af Arne Stinus i slutningen af måneden.¹¹⁶

Konservative politikere ønskede, at Danmark skulle forblive i NATO. Imidlertid udspandt der sig på Det Konservative Folkepartis landsmøde i november 1968 en diskussion om, hvorvidt Danmark skulle tilslutte sig en opsigelsesfrist på ét år – sådan som Socialdemokratiet, Venstre og Det Radikale Venstre ønskede det – eller om regeringen i stedet skulle arbejde for en traktat, der knyttede Danmark til alliancen i en længere periode. Forhenværende udenrigsminister Ole Bjørn Kraft argumenterede for, at Danmark burde binde sig for endnu 6 år, eftersom det i 1949 havde været tanken, at NATO skulle have en levetid på 25 år. Andre argumenterede for, at Danmark skulle arbejde for en aftale om 10 års medlemskab. Atter andre var af den opfattelse, at en forlængelse med 20 år var mere passende. Forsvarsminister Erik Ninn-Hansen talte dog for, at Danmark skulle tilslutte sig en aftale, hvorefter medlemskabet kunne ophæves med et års varsel. Hans argument var, at ingen NATO-lande, „ikke engang USA, Storbritannien eller Vesttyskland“ havde krævet en længere frist. „Hvad der er tilstrækkeligt for dem, må også være tilstrækkeligt for os“.¹¹⁷ Af avisreferaterne fra landsmødet fremgik det, at flere

¹¹² „NATO-betingelser som Det radikale Venstres“, *Politiken*, 8. september 1968.

¹¹³ „Venstre-krav om fornyelse“, *Berlingske Tidende*, 23. september 1968; „Uenighed på Venstres landsmøde“, *Information*, 23. september 1968.

¹¹⁴ Statsministeren (Hilmar Baunsgaard), „Folketingets åbning“, 1. oktober 1968, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1968-69*, bd. I., sp. 1-28, citeret sp. 3-4.

¹¹⁵ Niels Helveg Petersen, „Åbningsdebat“, 3. oktober 1968, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1968-69*, bd. I., sp. 147-158, citeret sp. 150.

¹¹⁶ Arne Stinus, „Forespørgsel til udenrigsministeren m.fl. ministre“, 31. oktober 1968, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1968-69*, bd. I., sp. 11-53-1175, her sp. 1166.

¹¹⁷ Ovenstående citeret efter „Konservative ville have en ny 10 eller 20-årig NATO-traktat“, *Information*, 25. november 1968. Se også „NATO trods alt“, *Berlingske Tidende* 25. november 1968; „Ikke i NATO på kort opsigelse. Kan ikke undvære NATO“, *Berlingske Tidende*, 25. november 1968.

konservative partimedlemmer befandt sig ilde i regeringssamarbejde med de radikale, idet der, som det blev formuleret, „inden for regeringen er kræfter, der ønsker at nedlægge vort forsvar“. Landsmødets diskussion om alliance-medlemskabet blev afsluttet uden afstemning.

Ved udgangen af 1968 var det udelukkende de tre venstrefløjspartier DKP, Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne, der ønskede Danmark ud af NATO. Det kom til udtryk flere gange i den offentlige debat, blandt andet i „SF Bladet“. Det samme synspunkt blev anført af Socialistisk Folkeparti i Folketinget.¹¹⁸ Tilsvarende gav Venstre-Socialisterne i sommeren og efteråret 1968 flere gange udtryk for, at Danmark skulle forlade NATO.¹¹⁹ Og fra DKP's side var synspunktet det samme.¹²⁰ Dette billede af de politiske partiers synspunkter på alliancemedlemskabet gik igen i en tv-høring om alliancemedlemskabet arrangeret af Danmarks Radio i april 1969. Hilmar Baunsgaard, Jens Otto Krag, Erik Kragh, Per Federspiel, Arne Stinus var alle for alliancemedlemskabet, medens Knud Jespersen, Kai Moltke og Gert Petersen var imod.¹²¹ Gennem den resterende del af 1969 afveg politikernes synspunkter ikke fra det allerede fastlagte mønster.¹²²

Seidenfaden-rapporten (1970)

Som nævnt varslede Hilmar Baunsgaard i sin åbningstale til Folketinget i 1968, at regeringen ville nedsætte en gruppe af sagkyndige eksperter, der skulle analysere vilkårene for fremtidens danske sikkerhedspolitik. 11. juni 1968 – godt en måned før det sovjetiske overfald på Tjekkoslaviet – blev kommissoriet præsenteret. Ifølge dette skulle eksperterne undersøge og vurdere „Danmarks sikkerhedspolitik under fuld hensyntagen til den stedfundne udvikling og de påregnelige fremtidige internationale forhold og i øvrigt til samtlige relevante udenrigspolitiske forudsætninger“. Desuden angav kommissoriet, at undersøgelsen skulle omfatte: „Danmarks forhold til NATO og andre sikkerhedspolitiske alternativer, herunder et eventuelt nordisk sikker-

¹¹⁸ Temanummer af *SF Bladet* „Ud af NATO“ 10. årg., nr. 26, 15. august 1968; „Styrket indsats for en alliancefri udenrigspolitik“, *SF Bladet*, uden angivelse af nummer og årgang men fra september/oktober 1968, forside samt s. 8; Aksel Larsen, „Åbningsdebat“, 3. oktober 1968, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1968-69*, bd. I., sp. 158-75, her sp. 173.

¹¹⁹ Jf. eksempelvis Erik Sigsgaard, „Opsig base-aftalen – meld os ud af NATO“, *Politiken*, 8. juni 1968; „Danmark er besat – NATO ud af Danmark!“, *VS Bulletin* nr. 16 (1968), forsideartikel; Kjær Rasmussen, „Åbningsdebat“, 3. oktober 1968, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1968-69*, bd. I., sp. 216-18, her sp. 217.

¹²⁰ Eksempelvis „Henvendelse til folketings medlemmer den 1. oktober 1968“, optrykt i *Tiden*, 29. årg., nr. 10, (1968), s. 190-191.

¹²¹ Høringen blev efterfølgende udgivet i bogform, *NATO – en tva høring*, Danmarks Radio, 1969.

¹²² Jf. eksempelvis „Ikke utænkeligt at SF går ind i NATO-regering. Forudsætningen vil dog være omgående udmeldelse af NATO“, *Politiken* 30. august 1969; „NATO er også nødvendig i 1969. Intet alternativ, sagde udenrigsministeren i Atlantsammenslutningen“ *Berlingske Tidende*, 18. april 1969.

hedspolitisk samarbejde“.¹²³ Den sidst citerede del af kommissoriet skyldtes Det Radikale Venstre, der, som ovenfor anført, gennem flere år havde argumenteret for, at der skulle afholdes en folkeafstemning om det fortsatte alliancemedlemskab subsidiært et folketingsvalg med alliancespørgsmålet som valgtema. Formuleringerne „sikkerhedspolitiske alternativer“ og „et eventuelt nordisk sikkerhedspolitisk samarbejde“ må tolkes som et forsøg på at undersøge mulighederne for at genåbne de forliste forhandlinger om et nordisk forsvarsforbund.¹²⁴

Formand for udvalget, der skulle foretage undersøgelsen, blev diplomaten Gunnar Seidenfaden, der havde været Danmarks ambassadør i blandt andet Moskva. Udvalget bestod af 12 sagkyndige fra forskningsmiljøerne, embedsstanden og officerskorpset. Blandt dem var professor i statskundskab ved Aarhus Universitet Erling Bjøl og forsker ved Institut for Freds- og Konfliktforskning, atomfysikeren Anders Boserup. At de begge var medlem af udvalget, efterlod indtryk af en holdningsmæssig bredde. Erling Bjøl var kendt som en varm tilhænger af NATO, og i 1968 udgav han – sammen med en håndfuld andre forskere – bogen „Danmark og NATO“, hvor Bjøl i det konkluderende kapitel foreslog, at Danmark skulle videreføre medlemskabet af NATO i 20 år.¹²⁵ Det var et i samtiden meget opsigtsvækkende forslag, for indtil det tidspunkt havde politikere primært argumenteret for fortsat medlemskab med en et års opsigelsesfrist (jf. ovenfor). Anders Boserup stod i ekspertgruppen som Bjøls modsætning. Boserup havde vakt en vis international opmærksomhed med sit fredspolitiske engagement i den transnationale Pugwash-bevægelse som talte naturvidenskabsmænd fra såvel Øst som Vest.¹²⁶ Ifølge Bjøl var Boserup på én og samme gang „ret utålelig og helt uundværlig“, for skønt Boserup kunne opfattes som en „meget talende kværvulant for Herren“, så var han – også blandt sine modstandere – anerkendt for sin kvalificerede argumentation for, at de to blokke gennem dialog skulle søge at skabe nedrustning. Udvalgets to skrivende sekretærer var Mary Dau og Benny Kimberg.¹²⁷

¹²³ Kommissorium af 11. juni 1968, optrykt i *Problemer omkring dansk sikkerhedspolitik. En redegørelse fra det sagkyndige udvalg under regeringsudvalget vedrørende Danmarks sikkerhedspolitik*, 1970.

¹²⁴ Jf. også vurderingen hos Niels Jørgen Haagerup, „Det danske sikkerhedspolitiske miljø“, Erling Bjøl m.fl. (red.), *Danmark mellem Supermagterne. De kommende års sikkerhedspolitiske miljø*, 1976, s. 109-23, her s. 116.

¹²⁵ Bjøls argument lød at man dermed ville afkræfte Sovjetunionens tro på, at det kunne lykkes at svække enigheden i NATO, og samtidig kunne Vesteuropa inddæmme amerikansk isolationisme; Erling Bjøl, „Slutning“, Erling Bjøl, Niels Jørgen Haagerup, Otto Kofoed-Hansen, Erik Reske-Nielsen og Erik Seidenfaden, *Danmark og NATO*, s. 169-83, her s. 180; jf. Erling Bjøl, *Fra magtens korridorer*, s. 117.

¹²⁶ I 1969 var Boserup med til at arrangere et internationalt Pugwash-symposium om ABM-systemerne; Matthew Evangelista, *Unarmed Forces. The Transnational Movement to End the Cold War*, 2002, s. 188, note 42.

¹²⁷ Erling Bjøl, *Fra magtens korridorer*, s. 122-23.

Fra september 1968 og de næste to år gennemførte udvalget arbejdet med redegørelsen, der blev præsenteret for offentligheden 25. september 1970: „Problemer omkring dansk sikkerhedspolitik. En redegørelse fra det sagkyn- dige udvalg under regeringsudvalget vedrørende Danmarks sikkerhedspoli- tik“ også kaldet „Seidenfaden-rapporten“. På knap 600 sider blev der rede- gjort for såvel internationale forhold som for dansk udenrigspolitik. I første bind analyseredes „Verden omkring os“, der – foruden et afsnit om masse- ødelæggelsesvåben – rummede fremstillinger af amerikansk og sovjetisk poli- tik samt forholdet mellem de to lande. Derpå fulgte undersøgelser af Europas stilling i international politik samt udredninger af Mellemøstens og Kinas be- tydning for verdensforholdene. Første binds anden del omhandlede dansk udenrigspolitik, herunder forholdet til FN og NATO samt afspændingspolitik- ken. Men også betydningen af Danmarks geostrategiske beliggenhed blev ud- redt. Bind II var et bilagsbind, der indeholdt fremstillinger af den kolde krigs oprindelse samt analyser af forskellige sikkerhedspolitiske tendenser i ud- valgte europæiske lande. Desuden rummede bindet udenlandske eksperter- s syn på Danmarks stilling i international politik samt den historiske baggrund for den europæiske sikkerhedskonference. De sidste knap 50 sider i første bind var udvalgets svar på regeringens spørgsmål: Havde Danmark alternati- ver til NATO-medlemskabet? Og såfremt det var tilfældet: Ville det være klogt at gøre brug heraf?

Hvad angik det første spørgsmål lød udvalgets svar, at Danmark i teorien havde fem sikkerhedspolitiske alternativer. For det første kunne man vælge, at Danmark skulle indtage status som neutralt land uden militære bånd til an- dre nationer, det vil sige isoleret neutralitet. For det andet kunne man sigte mod etablering af en nordisk forsvarsalliance (det var det, som regeringen eksplicit havde efterspurgt). For det tredje var der mulighed for at arbejde for et vesteuropæisk forsvarssamarbejde. For det fjerde var der forestillingen om en fælleseuropæisk sikkerhedsordning. Og endelig kunne man for det femte tænke sig eksistensen af såkaldte „fragmentalliancer“.

Hvad angik det andet spørgsmål – om det ville være klogt at bevæge sig i retning af sikkerhedspolitiske alternativer – afviste udvalget at tage eksplicit stilling hertil. I redegørelsens efterskrift hed det, at læseren ville lede „forgæ- ves efter en klar og utvetydig stillingtagen til, hvad dansk sikkerhedspolitik i den kommende tid „bør“ være“. ¹²⁸ Sætningen afspejlede antagelig udvalgets sammensathed. I redegørelsens forord understregedes det da også, at man ikke kunne tage „hvert enkelt medlem“ til indtægt for „samtlige de formu- leringer, der [var, anm.] anvendt“. ¹²⁹ Afvisningen var imidlertid en sandhed med modifikationer, for nærlæses de sider, der behandler de sikkerhedspoli-

¹²⁸ *Problemer omkring dansk sikkerhedspolitik*, citeret s. 361.

¹²⁹ Sst., citeret s. 10.

tiske alternativer, ses det, at udvalget reelt anbefalede, at Danmark forblev i NATO.

Det blev ofte anført, at det ville medføre øget dansk suverænitet, hvis Danmark valgte at stå isoleret uden for NATO. Argumentet lød, at Danmark i en sådan situation ikke skulle tage hensyn til alliancepartnerernes interesser. Ifølge udvalget var det en tvivlsom antagelse, for det måtte erkendes, at „et alliancefrit Danmark nok måtte indstille sig på en forøget hensyntagen i den bilaterale politik over for nært liggende stormagter som Sovjetunionen og Tyskland, medens man tilsvarende muligvis vil finde, at vi under NATO-perioden i en række tilfælde har kunnet stå bedre fast med vore synspunkter over for de enkelte stormagter. Det må formentlig også antages, at vi selv vil føre en forsigtig og tilbageholdende politik og selv lægge bånd på vor handlefrihed i det omfang, det skønnes ønskeligt for at styrke troværdigheden af vor neutralitetspolitik.“¹³⁰ En anden ofte anført antagelse om et neutralt Danmark var, at risikoen for at blive inddraget i en militær konflikt ville være mindre, end hvis landet fortsat var medlem af NATO. Udvalget skønnede, at det var muligt, men man måtte i givet fald inkludere Danmarks geografiske beliggenhed i en sådan vurdering. Gjorde man det, herskede der fortsat usikkerhed om, hvorvidt militærblokkene ville lade Danmark forblive uden for en konflikt. I det hele taget fandt udvalget, at svarene på de mange spørgsmål om et alliancefrit Danmarks stilling i international politik havde karakter af på-den-ene-side og på-den-anden-side. Medens alliancemedlemskabet blev betragtet som forholdsvis sikkert for Danmark, såede udvalget med de mange ubekendte, der var forbundet med alliancefri status, reelt tvivl om det fornuftige i at erklære Danmark alliancefrit. Endelig var der spørgsmålet om Grønlands status. Skulle Danmark som neutralt land anmode USA om at fjerne dets baser i Grønland? Ville USA i givet fald være indstillet herpå? Såfremt USA var det, måtte man antage, at der skulle indgås andre aftaler om amerikanske faciliteter i Grønland. Og gjorde man det, måtte man stille spørgsmålet, om det da ville „svække troværdigheden af vor alliancefri status.“¹³¹ Spørgsmålene var mange, og svarene var usikre. Dansk status som alliancefri nation kunne derfor ikke anbefales.

Hvad angik en nordisk forsvarsalliance, afviste udvalget ikke direkte den mulighed. Udvalget vurderede den løsning som noget, der „af de fleste“ formentlig ville „blive opfattet som noget nær ideel.“¹³² Imidlertid var der en række forhold, der forhindrede en sådan løsning. Den største vanskelighed var, at hverken Norge eller Sverige var interesserede i en nordisk forsvarspagt.¹³³ Desuden blev det angivet, at en nordisk forsvarsalliance ville forrykke

¹³⁰ Sst., citeret s. 341.

¹³¹ Sst., s. 340-48.

¹³² Sst., citeret s. 354.

¹³³ Sst., s. 352.

„den nordiske balance“ til Sovjetunionens fordel. Det var en meget vigtig indvending mod ideen, for tanken om den nordiske balance fyldte meget i samtiden, og den blev tillagt stor vægt i de sikkerhedspolitiske diskussioner. Blev alle vanskeligheder imidlertid ryddet af vejen og en nordisk forsvarsblok dannet, så måtte man gå ud fra, at det danske forsvarsbudget skulle øges ganske betragteligt, for der var ikke udsigt til, at Sverige, der var det land i regionen, der havde det største og mest effektive forsvar, ville betale for Danmarks og Norges sikkerhed.¹³⁴ I den sammenhæng må det erindres, at Danmark gennem en årrække inden for NATO havde argumenteret for, at Danmark skulle have forholdsvis beskedne forsvarsbudgetter. Argumenter for dette synspunkt havde der været mange af, men et vigtigt forhold var, at hvis statens midler blev benyttet på et meget omkostningskrævende forsvar, kunne man ikke på samme tid gennemføre de velfærdsreformer, der efterhånden var blevet en del af „den danske model“. Velfærdsstaten ville derfor blive truet.¹³⁵ Heller ikke en nordisk forsvarsalliance syntes realistisk.

Endelig var der forestillingerne om et vesteuropæisk forsvarssamarbejde, en fælleseuropæisk sikkerhedsordning eller de såkaldte „fragmentalliancer.“ Hvad angik førstnævnte måtte det forudsætte, at USA ikke var en del heraf. Imidlertid havde Danmark hidtil foretrukket, at USA var en del af det vestlige forsvarssystem af to årsager. Dels fordi det var en fremtrædende opfattelse, at USA var i stand til at levere den største grad af sikkerhed. Dels fordi man måtte forvente, at et vesteuropæisk forsvarssamarbejde i høj grad var baseret på et meget stærkere Vesttyskland, hvilket formentlig ville fremkalde en „kraftig sovjetisk reaktion“ som følge af Vesttysklands „uafklarede territoriale problemer.“ Et vesteuropæisk forsvarssamarbejde uden USA forekom således ikke attraktivt. Desuden måtte man forvente, at et vesteuropæisk forsvarssamarbejde skulle baseres på en „uafhængig vesteuropæisk atomstyrke.“ Danmark ønskede som bekendt ikke kernevåben på dansk jord, og et atomart samarbejde med de øvrige vesteuropæiske lande ville forudsætte et meget snævert politisk samarbejde mellem deltagerlandene. Herom vurderede redegørelsen: „Ud fra de forhold der foreligger i dag, aftegner tankens realisation sig som et fjerntliggende fremtidsperspektiv.“¹³⁶ Det kunne dog ikke udelukkes, at der på længere sigt kunne etableres et samarbejde på „det konventionelle område“. Men det var „først og fremmest inden for den nuværende Centralregion“. Hvad angik tankerne om en fælleseuropæisk sikkerhedsord-

¹³⁴ Sst., s. 352-55.

¹³⁵ Om de mange socialpolitiske tiltag og velfærdspolitiske reformer mellem 1958 og 1968 se Klaus Petersen, *Legitimität und Krise. Die politische Geschichte des dänischen Wohlfahrtsstaates 1945-1973*, 1998, s. 158-257. I slutningen af 1960erne og begyndelsen af 1970erne kom socialpolitikken under øget indenrigspolitisk pres, idet det blev hævdet, at velfærdsreformerne var for udgiftskrævende; se sst., s. 257-309.

¹³⁶ *Problemer omkring dansk sikkerhedspolitik*, citeret s. 355.

ning indledte udvalget med at skrive, at en sådan ordning „formentlig ligger så langt ude i fremtiden og har så usikre konturer, at den vanskeligt lader sig diskutere i detaljer“. ¹³⁷ Desuden ville det fordrer „[f]undamentale forandringer“ i forholdet mellem staterne, en løsning af tysklandsspørgsmålet samt garantier og accept fra USA og Sovjetunionen samt formentlig tillige Storbritannien og Frankrig. „Skulle et sådant arrangement blive aktuelt, vil et dansk medlemskab formentlig falde ganske naturligt...“. ¹³⁸ Endnu var der dog tale om meget løse tankeforestillinger. Endelig var der forestillingen om „fragmentalliancer“, der var mindre alliancer mellem flere af NATO-landene. Ifølge redegørelsen ville sådanne alliancer først blive aktuelle, hvis NATO blev opløst. I en sådan situation kunne man forestille sig en alliance bestående af de nordiske lande, Storbritannien, Holland og Vesttyskland. Mulighederne var utallige, men konsekvenserne så usikre, at udvalget intet kunne sige herom. ¹³⁹

Udvalget efterlod ingen tvivl: Danmark burde forblive i NATO. Det var den mest optimale løsning på landets sikkerhedspolitiske problemer under de givne vilkår. Såfremt Danmark valgte at forblive i NATO, kunne landet bidrage til at fremme bestemte udviklinger inden for det atlantiske samarbejde. At stå uden for NATO ville ikke blot være dristigt. Det ville være dumdristigt.

Det Radikale Venstres intention med at få udarbejdet rapporten havde været at skabe et kvalificeret grundlag for stillingtagen til spørgsmålet om landets sikkerhedspolitiske fremtid. Formentlig handlede det for de radikale dog om at vinde tid og undgå en klar stillingtagen til NATO-medlemskabet. ¹⁴⁰ Allerede en måned efter, at kommissoriet var formuleret, invaderede Sovjetunionen Tjekkosllovakiet. Det bremsede den forbedring i forholdet mellem Øst og Vest, der havde været undervejs gennem flere år. I al fald for nogle måneder. Set gennem den offentlige debat synes invasionen at have løst problemet med alliancespørgsmålet for Det Radikale Venstre. Gennem de foregående år havde partiet bevidst undladt at tage klar stilling til spørgsmålet, men nu kunne det ikke længere fortsætte denne linje. De fire gamle partier – Det Radikale Venstre, Venstre, Socialdemokratiet og Det Konservative Folkeparti – sigtede alle mod en videreførelse af det danske alliancemedlemskab. Samtidig synes de radikale vælgere at have skiftet holdning til alliancemedlemskabet. I 1949 var mere end 50 pct. modstandere og kun knap 25 pct. tilhængere af medlemskabet. I 1969 erklærede mere end 50 pct. af de radikale vælgere sig for tilhængere af medlemskabet, medens gruppen af modstandere udgjorde 10-15 pct. På den baggrund konkluderede Gallup:

¹³⁷ Sst.

¹³⁸ Sst., citeret s. 357.

¹³⁹ Sst., s. 358

¹⁴⁰ Jf. Erling Bjøl, *Fra magtens korridorer*, s. 123.

„Gør man status over hele perioden [1949-1969, anm.], bliver konklusionen, at tilslutningen til Atlantpagten over hele 20-året har vist en stigende tendens, ikke så meget på grund af direkte tilslutning, som på grund af den vigende modstand. Denne udvikling er væsentligst båret af en holdningsændring blandt de radikale vælgere i årenes løb.“¹⁴¹

Det var formentlig af denne årsag, at der ikke opstod nogen omfattende debat om Seidenfaden-rapporten. „Berlingske Tidende“ skrev i en leder på udgivelsesdagen, at det var en nyttig redegørelse, men at der i det politiske miljø var overvejende konsensus om, at der „ikke [var, anm.] noget behov for en revision af den hidtidige politiks hovedlinier.“¹⁴²

Niels Jørgen Haagerup kaldte den i „Berlingske Tidende“ den bedste dansk-sprogede sikkerhedspolitiske analyse. Alligevel var det Haagerups opfattelse, at forfatterne burde have været mere klare i anbefalingen af det fortsatte alliancemedlemskab.¹⁴³ „Information“ og „Jyllands-Posten“ var mere neutrale i deres omtaler.¹⁴⁴ Det dagblad, der var mest kritisk, var „Politiken“. Her skrev John Danstrup, at der var tale om en „yderst ujævn“ rapport, der behandlede flere af de vigtige emner „overfladisk“.¹⁴⁵ Venstrefløjspressen var påfaldende tavs. For eksempel hverken anmeldte eller omtalte „Politisk Revy“ rapporten i de første måneder efter udgivelsen.

Danmarks fortsatte medlemskab af NATO – en sammenfatning

Debatten om Danmarks fortsatte medlemskab af NATO indledtes i midten af 1960'erne. Selv om Sovjetunionen lod sine synspunkter komme til orde i den danske debat, var det først og fremmest de politiske partier, der tog initiativ til debatterne. Med kravet om dansk udmeldelse var det især Socialistisk Folkeparti og Det Radikale Venstre, der satte spørgsmålet på dagsordenen. Det var et hovedargument i disse partiers agitation, at der aldrig havde været en folkelig debat om NATO-medlemskabet. Skønt Socialistisk Folkeparti ifølge dets arbejdsprogram var af den opfattelse, at Danmark skulle melde sig ud af NATO og indtage en neutral og antimilitaristisk position i verdenspolitikken, argumenterede dets ledende medlemmer for, at landet skulle sigte mod

¹⁴¹ Ugens Gallup, nr. 20, 1969, „20 år i NATO“; http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1969_20.pdf. Offentliggjort 11. maj 1968. Set 20. oktober 2004.

¹⁴² „En nyttig redegørelse“ (leder), *Berlingske Tidende*, 25. september 1970.

¹⁴³ Niels Jørgen Haagerup, „Dansk sikkerhedspolitik“ (kronik), *Berlingske Tidende*, 25. september 1970.

¹⁴⁴ Erik Eriksen, „Danmarks sikkerhedspolitik under lup“ *Jyllands-Posten*, 25. september 1970; Vilby, „USA har 7.000 taktiske atomvåben i Vesteuropa“, *Information*, 25. september 1970.

¹⁴⁵ John Danstrup, „Verdenssituationen – set fra Holmens Kanal“, *Politiken*, 25. september 1970.

NATO fejrer 20-årsdagen med Danmark som fortsat medlem. Islands statsminister Bjarni Benediktsson skærer for, flankeret af NATO-generalsekretær Manlio Brosio (tv) og USA's udenrigsminister William Rogers. (NATO Photo).

etablering af et nordisk forsvarssamarbejde. Venstre og Socialdemokratiet erklærede offentligt, at de var indstillede på en debat om alliancemedlemskab, men sammen med Det Konservative Folkeparti var de af den opfattelse, at Danmark også fremover skulle befinde sig i NATO.

I perioden under 'arbejderflertallet' indtraf en ændring i debatten. Hvor Socialistisk Folkeparti tidligere havde været meget kritisk over for alliancemedlemskabet, blev det i den periode mere forsonligt. Der er flere mulige forklaringer herpå, men materialet efterlader indtryk af, at det spillede en rolle for partiledelsens forholdsvis passive stilling, at Aksel Larsen personligt befandt sig i en klemme. Der er næppe heller tvivl om, at den relativt loyale oppositionsrolle skabte grobund for meget intern kritik af Larsen. I slutningen 1967 blev partiet sprængt og Venstre-Socialisterne dannet. Det var også i den periode, at flere venstrefløjsblade åbnede en debat om NATO gennem artikler om Vietnamkrigen, raceproblemer i USA etc. Rationalet synes at have været, at det var vanskeligt at få alliancetilhængerne til at debattere spørgsmålet, og i al fald synes befolkningen ikke at have taget afstand fra alliancemedlemskabet. Derfor valgte flere blade, der politisk var rodfæstet i venstrefløjsmiljøet, at fremstille alliancepartnerne i kritisk lys. I den forbindelse omtaltes blandt andet USA's krig i Vietnam samt britiske og franske kolonikrige. Bladenes strategi synes dog ikke at have båret frugt.

Med VKR-regeringens etablering i februar 1968 tog debatten en anden drejning. Det Radikale Venstre blev forpligtet på alliancemedlemskabet. Det fremgik allerede af Hilmar Baunsgaards åbningstale til Folketinget. Alligevel holdt partiet fast i kravet om en folkeafstemning eller et folketingsvalg om spørgsmålet. Desuden fik partiet gennemført, at der skulle iværksattes en større udredning om sikkerhedspolitiske alternativer til alliancemedlemskabet. I september 1970 blev udredningen om Danmarks sikkerhedspolitiske problemer offentliggjort. Skønt udvalget afstod fra at tage stilling til spørgsmålet om fremtidens danske sikkerhedspolitik, anbefalede det reelt en videreførelse af NATO-medlemskabet. Alternativerne var flere, men de blev bedømt som enten usikre eller urealistiske. Der blev ikke truffet nogen formel beslutning om fortsat dansk medlemskab af NATO. Ifølge traktatens artikel 13 kunne udtræden af alliancen først finde sted efter forudgående meddelelse til den amerikanske regering. I modsat fald fortsatte medlemskabet. Danmark forblev efter genforhandlingsfristens udløb i 1970 fuldgældigt medlem af NATO.¹⁴⁶

---

¹⁴⁶ Jf. artikel 13 i „Den Nordatlantiske Traktat“, optrykt i dansk oversættelse i *Dansk Udenrigspolitik 1948-1966. II Bilag*, s. 106-109, her s. 108.